

АНОТАЦІЯ

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА
ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ
КАФЕДРА ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ
КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА
на тему

«БЮДЖЕТНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ»

Студентка 2 курсу магістратури заочної форми
навчання спеціальності 281 «Публічне управління та
адміністрування» освітньо-професійної програми
«Державна служба»
Цирулік Алла Олександрівна

Науковий керівник
к.е.н., доц. Мордас Ірина Василівна

Засвідчую, що в цій кваліфікаційній роботі немає
запозичень із праць інших авторів без відповідних
посилань

Студентка Алла Цирулік
(підпис)

Робота допущена до захисту в екзаменаційній комісії рішенням кафедри
публічної політики від «7» листопада 2023 р., протокол №10.

Завідувач кафедри публічної політики, доктор юридичних наук, доцент
Корчак Наталія Миколаївна Наталія Корчак
(підпис)

Київ – 2023

До захисту
В.М.К. (Мордас І.В.)
06.12.2023 р.

АНОТАЦІЯ

Цирулік А.О. Бюджетна політика держави в умовах воєнного стану. – Кваліфікаційна магістерська робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна магістерська робота на здобуття ступеня вищої освіти другого (магістерського) рівня галузі знань 28 «Публічне управління та адміністрування», спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування». – Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ, 2023.

В роботі розглянуто наукові погляди на поняття та основні положення бюджетної політики; визначено принципи і функції реалізації бюджетної політики держави; досліджено інструменти та методи реалізації бюджетної політики держави; проведено аналіз впливу бюджетної політики на формування дохідної та видаткової частини Державного бюджету України; надано оцінку ефективності проведення бюджетної політики в Україні; досліджено особливості бюджетної політики України в умовах воєнного стану; виявлено можливості адаптації зарубіжного досвіду щодо реалізації бюджетної політики в Україні та запропоновано напрями вдосконалення бюджетної політики України в умовах воєнного стану.

Ключові слова: державний бюджет, бюджетна політика, видатки, доходи, воєнний стан, трансформація, реформи, фінансування.

ANNOTATION

A. Tsyruk. The state budget policy under the martial law. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Qualifying scientific work for obtaining an educational degree at the second level of higher education (Master's degree), field of study: 28 “Public Management and Administration”, specialty: 281 “Public Management and Administration” – Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine, 2023.

The work examines scientific views on the concepts and basic provisions of budget policy; the principles and functions of implementation of the budget policy of the state are defined; the tools and methods of implementation of the budget policy of the state were investigated; an analysis of the influence of budget policy on the formation of the revenue and expenditure part of the State Budget of Ukraine was carried out; an assessment of the effectiveness of budget policy in Ukraine is given; the peculiarities of the budgetary policy of Ukraine in the conditions of martial law were investigated; the possibilities of adapting foreign experience in the implementation of budget policy in Ukraine were identified, and directions for improving the budget policy of Ukraine in the conditions of martial law were proposed.

Keywords: state budget, budget policy, expenditures, revenues, martial law, transformation, reforms, financing.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ.....	9
1.1. Наукові погляди на поняття та основні положення бюджетної політики.....	9
1.2. Принципи і функції реалізації бюджетної політики держави.....	17
1.3. Інструменти та методи реалізації бюджетної політики держави...	25
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	33
2.1. Аналіз впливу бюджетної політики на формування дохідної та видаткової частини Державного бюджету України.....	33
2.2. Оцінка ефективності проведення бюджетної політики в Україні.....	44
2.3. Дослідження особливостей бюджетної політики України в умовах воєнного стану.....	55
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ..	64
3.1. Можливості адаптації зарубіжного досвіду щодо реалізації бюджетної політики в Україні	64
3.2. Напрями вдосконалення бюджетної політики України в умовах воєнного стану.....	74
ВИСНОВКИ.....	82
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	86
ДОДАТКИ.....	95

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах воєнного стану, бюджетна політика країни набуває значення головного інструменту управління фінансами країни, що дозволяє досягати стратегічні цілі в умовах економічної та політичної нестабільності й протистояти загрозам національній безпеці держави. Для України, як країни, що зазнала неспровокованої військової агресії з боку РФ, постало складне завдання й виклики у сфері здійснення бюджетного планування, що вимагає ефективних стратегічних рішень щодо розподілу фінансових ресурсів на різні напрями та виділення пріоритетних сфер фінансування, зокрема, підвищення витрат на національну оборону, надання соціальної підтримки населенню та формування фондів економічного відновлення країни. Фінансово-економічні відносини, які зараз склалися, зміни векторів розвитку економік окремих країн, їх інтеграція в світовий фінансовий устрій, конкурентна боротьба за природні ресурси та сфери впливу у світовій економіці актуалізують питання зваженості будь-якого прийнятого економічного рішення, його обґрунтованості та ефективної реалізації. Саме на цьому етапі необхідно відзначити важливість бюджетного планування, обґрунтованості визначення планових показників, від яких залежить ефективність виконання бюджету та досягнення поставлених цілей. В управлінні фінансовою системою країни бюджетне планування займає центральне місце й тісно пов'язане із соціальним та економічним плануванням.

Таким чином, розуміння фінансових викликів, які вплинули на всі сфери життя та діяльності в Україні в умовах широкомасштабної війни, проблеми у виконанні державного бюджету й практичні аспекти здійснення бюджетного фінансування соціального та економічного розвитку стали одним з найбільш актуальних завдань для української наукової спільноти, а тема формування науково-обґрунтованих підходів та виявлення напрямів забезпечення

ефективної бюджетної політики держави в умовах війни є однією з найбільш обговорюваних тем.

Проблему підвищення ефективності бюджетної політики держави розглядали в своїх наукових працях такі вчені, як А. Ватульов [1], Г. Кухарська [2], А. Мейш, О. Ільченко. [3], І. Чугунов та С. Качула [4] проте, не зважаючи на значний внесок науковців, слід зазначити, що за часи гібридної війни та широкомасштабного вторгнення тема формування бюджетної політики України в умовах воєнного стану є недостатньо висвітленою, що й обумовило вибір теми дослідження.

Мета дослідження: провести аналіз теоретичних та практичних засад формування та реалізації бюджетної політики України та виявити напрями підвищення її ефективності в умовах воєнного стану.

Відповідно до головної мети було вирішено такі *завдання:*

- розглянути наукові погляди на поняття та основні положення бюджетної політики;
- дослідити принципи і функції реалізації бюджетної політики держави;
- виявити інструменти та методи реалізації бюджетної політики держави;
- провести аналіз впливу бюджетної політики на формування дохідної та видаткової частини державного бюджету України;
- надати оцінку ефективності проведення бюджетної політики в Україні;
- дослідити особливості бюджетної політики України в умовах воєнного стану;
- виявити можливості адаптації зарубіжного досвіду щодо реалізації бюджетної політики в Україні;
- запропонувати напрями вдосконалення бюджетної політики України в умовах воєнного стану.

Об'єктом дослідження є бюджетна політика держави.

Предмет дослідження – бюджетна політика держави в умовах воєнного стану.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою кваліфікаційної магістерської роботи є загальнонаукові та спеціальні методи пізнання: індукції, дедукції, синтез, аналіз, системний підхід, порівняння, індексний, графічний, монографічний методи.

У процесі дослідження для вирішення поставлених завдань використано системний підхід, а також такі методи дослідження: термінологічного аналізу (при визначенні понять «бюджет», «бюджетна політика» тощо); порівняльного аналізу (для розгляду зарубіжного та вітчизняного досвіду реалізації бюджетної політики); прогнозування (для визначення напрямів вдосконалення бюджетної політики України в умовах воєнного стану). Крім того, в роботі були використані методи структурно-функціонального аналізу, індукції і дедукції, абстрагування і конкретизації, аналізу і синтезу, узагальнення, статистичні методи (для проведення оцінки ефективності проведення бюджетної політики в Україні), графічний метод (для наочного представлення результатів) тощо.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в систематизації наукових поглядів на поняття «бюджетна політика держави» та проведенні аналізу основних показників ефективності бюджетної політики України в умовах воєнного стану, що дозволило виявити її особливості.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання висновків та рекомендацій даних у роботі для вдосконалення управління доходами у структурі механізму управління державними фінансами, а також підвищенням збалансованості державного бюджету України, гармонізації його залежності від макроекономічних факторів в умовах воєнного стану.

Апробація результатів дослідження. За темою магістерської роботи:

- опубліковано 3 тез доповідей на науково-практичних конференціях:

1. Шевченківська весна – 2023: публічне управління та державна служба: матеріали Всеукр. наук. –практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (Київ, 29 берез. 2023р.)/за заг. ред. Л. Г. Комахи. Київ: ННІ ПУДС КНУ, 2023. 340 с.

2. Глобалізаційні виклики: урядування майбутнього: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 26-27 квіт. 2023р.) за заг. ред. Л. Г. Комахи. Київ : ННІ ПУДС КНУ, 2023, 380 с.

3. Професіоналізація державної служби :вітчизняні виклики та європейські орієнтири: матеріали Міжнар. круглого столу до Дня державної служби (Київ, 20 черв. 2023 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи, Н. М. Корчак, Н. Б. Ларіної. Київ : ННІ ПУДС КНУ, 2023. 200 с.

- взято участь у роботі Зимової наукової школи «Правове та соціально - психологічне забезпечення діяльності державних службовців в умовах воєнного стану», що відбулася 13-17 лютого в Навчально-науковому інституті публічного управління та державної служби КНУ імені Тараса Шевченка (сертифікат № ЗНШ-170223-249).

Структура та обсяг кваліфікаційної магістерської роботи. Робота складається зі вступу, 3 розділів, висновків, списку використаних джерел й додатків. Загальний обсяг дослідження становить – 95 сторінок, робота ілюстрована 6 таблицями, 9 рисунками, 1 додатком, список використаних джерел налічує 88 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ

1.1. Наукові погляди на поняття та основні положення бюджетної політики

Формування бюджетної політики є пріоритетним завданням розвитку країни. Бюджетна політика для забезпечення та регулювання пріоритетів подальшого розвитку суспільства має враховувати відповідне переорієнтування економіки на переважно ендогенні фактори економічного зростання з огляду на євроінтеграційні процеси. Основні напрями бюджетної політики мають формуватися з чітким виділенням пріоритетів на основі комплексного підходу з урахуванням виявлених проблем та аналізу внутрішніх та зовнішніх факторів, визначальних процесів розвитку суспільства [5].

Законодавче закріплення основ формування та реалізації бюджетної політики в Україні здійснено в таких нормативно-правових актах, зокрема: в Бюджетному Кодексі України, Конституції України, Законі України «Про Державний бюджет України» й також інших законах України, які регулюють бюджетні відносини, й інших нормативно-правових актах, прийнятих Кабінетом Міністрів України, затверджених на основі виконання норм Бюджетного кодексу України.

Так, відповідно до Господарського кодексу України (стаття 10) визначено, що бюджетна політика держави – є політикою, спрямованою оптимізувати та раціоналізувати процеси формування доходів держави та використання державних коштів та фінансових ресурсів, підвищувати ефективність інвестицій держави в розвиток народного господарства, узгоджувати загальнодержавні та місцеві інтереси в сфері формування міжбюджетних відносин, регулювати державний борг й забезпечувати

соціальну справедливість в процесі перерозподілу національного доходу країни [6].

Нормою ст. 33 Бюджетного кодексу України представлено законодавчо закріплений порядок щодо формування державної бюджетної політики, визначено перелік її цілей та складових, а також вказано основні напрями реалізації такої політики [7].

Слід зазначити, що в сучасних економічних літературних джерелах не існує єдиного трактування щодо поняття «державна бюджетна політика». Так, одним з найбільш поширених підходів у розумінні цієї дефініції є трактування бюджетної політики як виду діяльності держави чи (або) органів державного управління щодо здійснення регулювання відносин в бюджетній сфері й використання наявних бюджетних ресурсів держави. Таке визначення має певні недоліки, до яких можна віднести, зокрема, відсутність у визначенні пріоритетів, основних шляхів та напрямів реалізації державою бюджетної політики тощо.

Ще один підхід передбачає трактування бюджетної політики держави як певного переліку управлінських рішень й заходів, які розробляють та здійснюють органи законодавчої й виконавчої влади в країні, що мають тісний зв'язок із визначенням основних векторів та напрямів розвитку сформованих в країні бюджетних відносин, а також визначають шляхи їх реалізації, з врахуванням інтересів суспільства й держави. Такий підхід розкриває сутність та зміст бюджетної політики держави в контексті її організаційного характеру.

Такі автори, як М. Пасічний [8], Н. Лисяк [9], М. Єрмошенко [10], Т. Далевська [11] вказують, що поняття бюджетної політики держави слід розглядати як «певну сукупність пріоритетних цілей, завдань, методів та заходів держави, діяльність якої направлена на здійснення регулювання бюджетних процесів й функціонування бюджетної системи для реалізації основних завдань держави в сфері соціального й економічного розвитку».

На нашу думку, використання такого підходу цілком обґрунтоване, адже реалізація державної бюджетної політики можлива лише за умови досягнення високого рівня ефективності в організації бюджетних процесів в країні.

Критичний аналіз трактування дефініції «бюджетна політика» дозволяє виділити основні елементи, які супроводжують формування й реалізацію державою бюджетної політики (представлено на рис. 1.1).

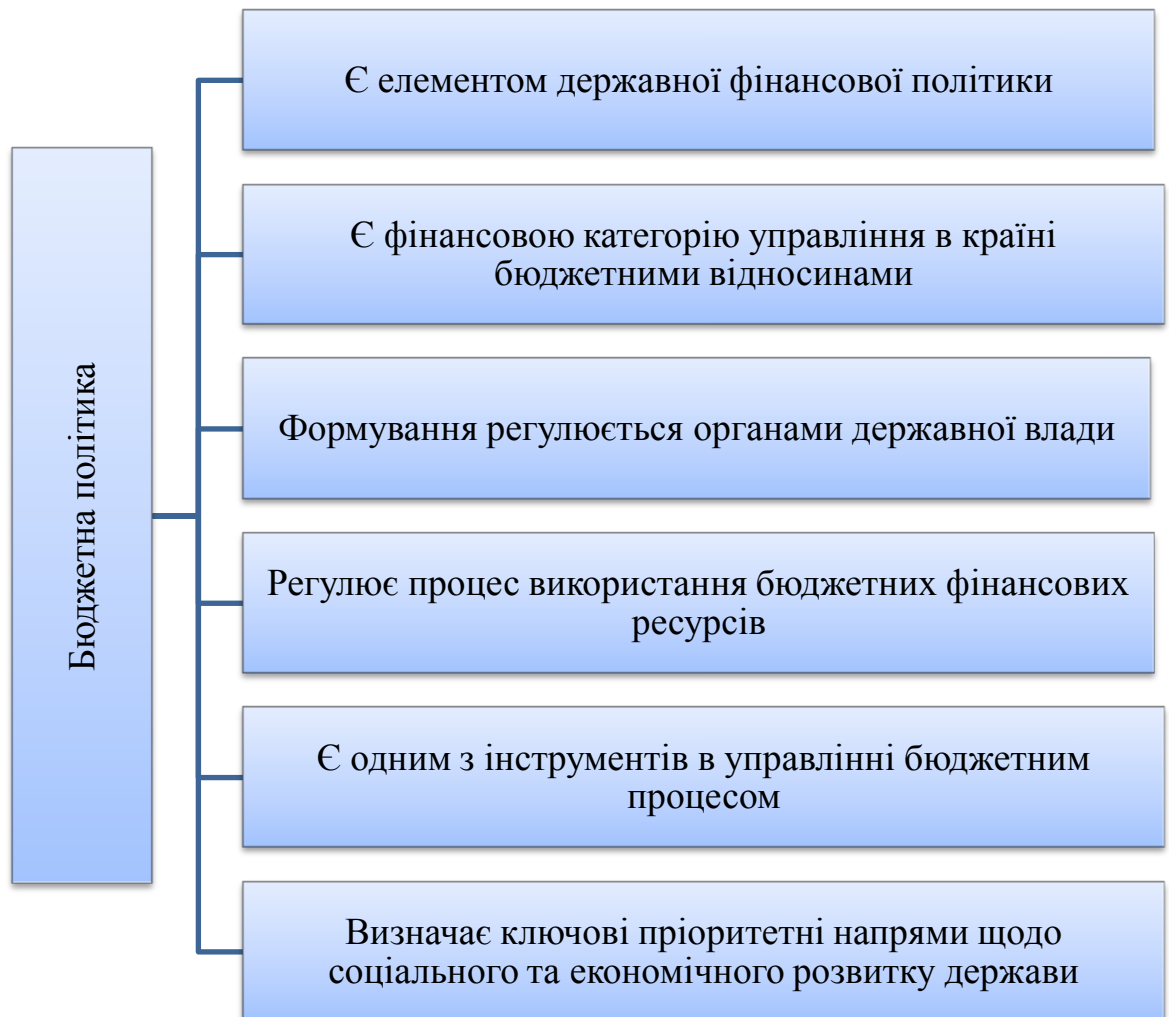

Рис. 1.1 Основні елементи дефініції «бюджетна політика держави»

Джерело: сформовано автором за [12]

Таким чином, розгляд наукової та правової літератури дозволяє сформулювати власне визначення бюджетної політики як елементу загальної системи державного регулювання, яка являє собою сукупність дій державних органів влади та органів місцевого самоврядування в процесі здійснення управління бюджетним процесом, спрямованим на досягнення ефективного й раціонального формування, розподілу й використання грошових ресурсів

держави, направленим на забезпечення сталого соціально-економічного розвитку держави та національної безпеки країни.

Мета бюджетної політики держави полягає у сприянні досягненню економічного зростання країни через використання її природного, ресурсного й людського потенціалів, що передбачає необхідність забезпечення сприятливих умов, які дозволять розширити виробництво, й, як наслідок, сформувати інноваційну інфраструктуру промислової сфери, впровадженні новітніх технологій, що у загальному підсумку дозволить підвищити добробут населення країни. Таким чином, бюджетна політика держави являє собою ефективний механізм, за допомогою якого держава впливає на макроекономічну ситуацію за умови стабілізації мікросередовища.

Одним з завдань державної бюджетної політики є визначення векторів економічних змін, до яких слід віднести виконання таких завдань:

- забезпечити стійке економічне зростання країни;
- здійснити оптимальний розподіл й ефективне використання фінансових ресурсів бюджету;
- забезпечити збалансованість бюджетів всіх рівнів в країні;
- проводити ефективну податкову політику, що стимулюватиме підприємницьку діяльність національних підприємств-виробників на ринку товарів та послуг;
- забезпечити умови, необхідні для активізації інвестиційних процесів (тобто, зростання обсягу інвестиційних ресурсів держави, підтримку недержавних вітчизняних й зарубіжних інвесторів тощо);
- забезпечити надання населенню соціальних гарантій, що може бути здійснено через мобілізацію й ефективне використання бюджетних ресурсів держави (до таких соціальних гарантій відносяться: отримання освіти, послуги з охорони здоров'я, сфера оборони, культури).

Бюджетна політика держави має бути заснована на принципах передбачуваності рівня податкового навантаження та стабільності формування

доходів бюджету. Необхідно обґрунтувати кількість податків та зборів, стягуваних в Україні, з урахуванням витрат, пов'язаних із їх стягненням.

Правовою основою функціонування державного бюджету є Конституція України, у якій закріплено право нашої держави на створення самостійного державного бюджету та Бюджетний кодекс України, який детально регламентує порядок його формування та виконання.

З погляду правового аспекту державний бюджет представляє собою правовий акт, який закріплено у встановленому законом порядку. Державний бюджет – це основний фінансовий план держави, що характеризується його універсальністю: він охоплює всі сфери та галузі економічного та соціального розвитку країни.

Основні функції державного бюджету представлено на рис. 1.2.

Рис. 1.2 Функції державного бюджету країни

Джерело: сформовано автором за [13, с. 20]

У фінансовій системі центральною ланкою є бюджетне фінансування. Майже половина сукупного доходу країни перерозподіляється через бюджет, далі вже з нього виділяються кошти на підтримку об'єктів та різні інші цілі. У

формуванні доходів держави беруть участь всі ланки фінансової системи. Особливістю доходів бюджетів є той факт, що вони перераховуються до бюджету у безповоротному порядку.

Доходи державного бюджету – це всі кошти, що надходять до бюджету, за винятком коштів, що є, відповідно до бюджетного кодексу України, джерелами фінансування дефіциту бюджету. За матеріальним змістом доходи бюджету виступають як грошові чи бюджетні кошти [14, с. 101]. О. Лісничук зазначає, що для доходів характерне їх існування у грошовій формі, оскільки саме вона дозволяє максимально задовольнити громадські потреби [15, с.119].

Слід зазначити, що дуже часто доходи бюджету ототожнюють із суміжними категоріями. Іноді їх прирівнюють до доходної частини бюджету. З цього приводу Г. Кучер правильно зазначає, що прибуткова частина бюджету – це частина фінансового плану, тобто лише заплановане, передбачуване надходження доходів [16, с.32].

У процесі отримання доходів бюджету необхідно вивести частину національного доходу на користь держави. На цій основі виникають фінансові відносини між державою, компаніями та населенням. Проявом цих відносин є різні види платежів, здійснюваних підприємствами, організаціями та домашніми господарствами до бюджету, які виплачуються безоплатно та безповоротно відповідно до бюджетного та податкового законодавства, що застосовується державними органами і служать для захисту їх функцій.

Бюджет є основним інструментом держави у галузі централізації та перерозподілу валових державних доходів. Держава всі кошти, що акумулюються в бюджеті, використовує для фінансування таких важливих складових, як соціальна політика, розвиток інноваційної діяльності та науки, забезпечення оборони країни тощо. Крім того, шляхом розподілу через бюджет грошових коштів у найбільш перспективні галузі господарства, держава забезпечує розвиток найефективніших виробничих потужностей країни.

З метою підвищення обґрунтованості прийнятих управлінських рішень важливим є здійснення комплексної оцінки наслідків передбачуваних заходів

бюджетно-податкової політики. Підвищення передбачуваності податкового навантаження, підтримка стабільності формування доходів бюджету сприятиме визначенню бюджетних параметрів на середньострокову та довгострокову перспективу. Разом з тим, підвищення якості прогнозування податкового навантаження вимагає попереднього розгляду та прийняття у рамках фінансової політики варіантів зміни податкового навантаження залежно від впливу зовнішніх та внутрішніх факторів, що характеризуються високим ступенем невизначеності, зокрема динаміка соціально-економічних показників, зміна податкового та бюджетного законодавства, підвищення привабливості території як об'єкта інвестицій [17, с. 123].

Через витрати бюджету уособлюється роль держави у регулюванні економічних процесів, забезпеченні макроекономічного зростання та соціальних гарантій населення [18, с. 76]. Витрати бюджету за своєю економічною суттю є інструментом розподілу та перерозподілу централізованого грошового фонду держави та її використання за цільовим призначенням для зростання громадського добробуту.

Зміст та характер бюджетних видатків полягає в забезпеченні виконання державою своїх функцій. Призначенням бюджетних видатків є задоволення важливих потреб суспільства у розвитку економіки та соціальної сфери, державного управління, оборони, забезпечення громадського порядку, безпеки держави тощо. За допомогою бюджетних видатків здійснюється підтримка соціально незахищених верств населення, обсяг якої відповідає економічним можливостям суспільства. Бюджетні витрати здатні активно впливати на економічне зростання, насамперед завдяки пріоритетному фінансуванню наукових досліджень, найважливіших галузей економіки, вирівнюванню регіональних диспропорцій.

У видатках бюджету знаходить відображення бюджетна політика у сфері державного регулювання та стимулювання виробництва, забезпечення розвитку науково-технічного прогресу, зовнішньоекономічної діяльності. Вплив видатків бюджету на соціально-економічне зростання посилюється завдяки

впровадженню науково обґрунтованих методів визначення пріоритетних напрямів, структури та обсягів бюджетних ресурсів, впровадження механізму складання бюджетних програм, своєчасного перегляду відповідно до потреб сьогодення вже існуючих, затверджених порядків використання коштів бюджету з метою визначення напрямів їх використання у межах бюджетної програми та недопущення нецільового напрямку [19, с. 181].

Бюджетні витрати використовуються для розподілу фінансових ресурсів держави за різними ознаками – територіальними, галузевими та іншими з метою їх раціонального розміщення та використання, сприяння соціально-економічному розвитку країни. Витрати бюджету можна характеризувати за кількісними показниками, пов'язаними з обсягами бюджетних ресурсів, та якісними показниками, які визначають економічну природу та суспільно-корисне призначення кожного виду видатків.

Вказане вимагає реалізації стратегії економічного зростання на якісно новому технологічному рівні, збільшення обсягу видатків бюджету на соціальні потреби, при цьому важливо посилювати обґрунтованість бюджетно-податкового регулювання

Роль державного бюджету полягає в тому, що його кошти витрачаються на здійснення державних функцій. У соціально-економічному розвитку суспільства державна бюджетна політика є одним з основних інструментів. Її роль полягає в наступному:

1) державні фінанси є невід'ємною частиною та провідником фінансової політики держави. Під їх впливом функціонують усі ланки фінансової системи держави;

2) державний бюджет забезпечує вирівнювання економічного розвитку територій країни шляхом бюджетного фінансування регіонів, що цього потребують, шляхом надання бюджетного кредиту (на зворотній основі) або міжбюджетних трансфертів (субсидій, субвенцій, дотацій на безповоротній основі);

4) державні фінанси покликані забезпечувати повноцінне фінансування всіх прийнятих державних цільових програм у країні, зокрема, програм розвитку охорони здоров'я, освіти, культури, вирішення житлових проблем, підтримки населення із низьким доходом тощо [20, с. 121].

Таким чином, слід розглядати бюджетну політику держави як елемент загальної системи державного регулювання, яка являє собою сукупність дій державних органів влади та органів місцевого самоврядування в процесі здійснення управління бюджетним процесом, спрямованим на досягнення ефективного й раціонального формування, розподілу й використання грошових ресурсів держави, направленим на забезпечення сталого соціально-економічного розвитку держави та національної безпеки країни.

1.2. Принципи і функції реалізації бюджетної політики держави

Реалізація бюджетної політики держави відбувається в контексті визначених принципів та функцій, які складають певний теоретико-організаційний механізм бюджетної політики.

Принцип – є одною з основних фундаментальних економічних категорій, який використовується задля визначення характеристик певних суспільних відносин, що стосуються будь-якої сфери діяльності, зокрема, й до побудови бюджетної політики держави. В перекладі з латинської мови слово «принцип» (principium) означає основу, певний початок чогось, а філософське тлумачення цього терміну передбачає визначення його як основного становища, передумови [24, с.363].

Визначення основних принципів формування та реалізації бюджетної політики держави має важливе значення для побудови, узгодження й функціонування всієї фінансової системи держави, адже саме бюджетна

політика держави є основою фінансово-правового регулювання відносин в бюджетній системі країни.

Слід зазначити, що бюджетний устрій України являє собою систему, визначену правовими нормами бюджетів, що встановлює межі розмежування доходів й видатків, визначає перелік повноважень органів державної законодавчої й виконавчої влади в сфері формування бюджету держави. Спираючись на той факт, що Україна – унітарна держава, а ст. 7 Конституції України [25] визнає й гарантує діяльність органів місцевого самоврядування, то бюджетна система України має дворівневий устрій, що складається з бюджетів двох рівнів: державного бюджету й місцевих бюджетів територій.

Регулювання бюджетної системи України здійснюється згідно нормам права, що побудована враховуючи економічні відносини, державний й адміністративно-територіальний устрій. Є. Орлюк зазначає, що «в кожній державі сформована власна бюджетна система, в якій встановлено перелік основних принципів побудови бюджетної політики, що є основним для всієї системи фінансів країни, що законодавчо закріплює право держави на витрачання грошових коштів з державного бюджету, а також визначає організацію витрачання бюджетних коштів окремими адміністративно-територіальними одиницями з бюджетів місцевих територіальних утворень» [26, с.74].

Принципи бюджетної політики, закріплені законодавством розвинених держав, стали основою для формування переліку принципів бюджетної політики України. Основні принципи бюджетної політики України, що сформовані відповідно до тенденцій становлення фінансової системи України, законодавчо закріплені в ст. 7 Бюджетного кодексу України наведені на рис. 1.3.

Рис. 1.3 Ключові принципи реалізації бюджетної політики України

Джерело: сформовано автором за [27]

На основі реалізації принципу єдності бюджетної політики України виділено перелік загальних підстав щодо співвідношення та взаємодії бюджетів різних рівнів, поєднання яких є основою для формування єдиної бюджетної політики України [28, с. 64]. Слід зазначити, що матеріальний контекст використання такого принципу посилено й відображено нормами, визначеними ст. 92 Конституції України [25] про встановлення та реалізацію державного бюджету виключно на основі прийнятих законів. Реалізація зазначеного принципу є основним не лише для формування бюджетної політики, а й для всієї фінансової системи країни. Так, на думку Е. Соколової, «дотримання принципу єдності в формуванні бюджетної політики є основою функціонування фінансової системи країни» [28, с.34].

Реалізація принципу єдності бюджетної політики виявляється в таких напрямках, як, зокрема, формуванні єдиної правової бази й грошової системи в

країні, єдиному підході до регулювання бюджетних відносин й здійснення бюджетної класифікації, єдності реалізації бюджетного процесу, системи бухгалтерського обліку та фінансової звітності.

Закріплення принципу збалансованості бюджетної політики держави обґрунтовано положеннями ст. 95 Конституції України, які закріплюють прагнення України до досягнення збалансованості державного бюджету України. Норми Бюджетного кодексу України більш детально окреслюють це становище. Дотримання принципу збалансованості бюджетної політики означає, що обсяг всіх витрат державного бюджету країни має покриватися загальним обсягом доходів до бюджету та джерел фінансування дефіциту, таким чином повноваження держави щодо здійснення певних видатків з бюджету мають бути відповідними обсягу надходжень за певний відповідний бюджетний період [29, с. 41]. За допомогою дотримання принципу збалансованості бюджетної політики органи влади закладають основи для мінімізації дефіциту (або за можливості досягнення профіциту) державного бюджету.

Так, у відповідності з п. 1 ст. 14 Бюджетного кодексу України органам влади заборонено приймати дефіцитний бюджет країни, якщо в ньому не визначено джерела фінансування для покриття цього дефіциту, при цьому уповноважені органи влади в процесі складання, затвердження й подальшого виконання бюджету повинні враховувати необхідність мінімізувати розмір дефіциту в бюджеті.

Основою для виконання принципу самостійності бюджетної політики України є норми, визначені Конституцією України, що закріплює самостійний характер державного й місцевих бюджетів в країні. Затвердження бюджетів здійснюється відповідними представницькими органами влади на відповідних рівнях, виконання бюджету здійснюють органи виконавчої влади в межах своєї компетенції. Дотримання принципу самостійності бюджетної політики також встановлює межі відповідальності учасників всієї системи бюджетних відносин в сфері бюджетного процесу та фінансової діяльності.

Реалізація принципу повноти бюджетної політики передбачає здійснення обліку й включення до бюджету держави всіх сум та джерел доходів й витрат, які повинні акумулюватися на рахунках бюджету. Бюджетний кодекс України закріплює визначення й елементи бюджетної класифікації, зміст, який, зокрема, деталізований у вичерпному переліку видатків, закріпленому у наказі Міністерства фінансів України «Про затвердження Інструкції щодо застосування економічної класифікації видатків та Інструкції із застосування класифікації кредитування бюджету» від 12.03.2012. № 333 [30].

Дотримання принципу обґрунтованості бюджетної політики відображає необхідність дотримання достовірності всіх прогнозних показників щодо соціального й економічного розвитку країни у відповідності до територій й реалістичності здійснення розрахунків сум доходів й обсягів видатків бюджетів. На державному рівні дотримання цього принципу означає, що складання обґрунтованого державного бюджету потребує реалістичних прогнозів щодо макропоказників розвитку держави, зокрема таких як: валовий внутрішній продукт, динаміка індексу споживчих цін й виробничих цін, офіційний обмінний курс гривні, доходи, заробітні плати, рівень зайнятості й безробіття населення, чисельність різних категорій громадян в країні тощо.

Для того щоб дотримуватися вимог реалістичності необхідним стає відображення реального зв'язку й впливу різних чинників соціально-економічного розвитку країни та статей доходів й видатків державного бюджету. Для цього важливим стає застосування економіко-математичних та статистичних методів, що дозволяють визначити фактори, які впливають на обсяги доходних й видаткових статей бюджету держави.

Принципом досягнення ефективності й результативності бюджетної політики закріплено необхідність намагатися максимально досягати запланованих бюджетних показників в процесі і за рахунок залучення мінімальних обсягів бюджетних ресурсів. Реалізація такого принципу спрямована забезпечити досягнення державою повного та своєчасного виконання завдань та реалізації цілей, які визначені національною системою

цінностей й завданнями досягнення інноваційного розвитку економічної системи країни, через забезпечення якісного процесу надання послуг, які гарантовано державою.

Реалізація принципу субсидіарності передбачає необхідність розподілу витрат державного бюджету на основі досягнення максимально можливого наближення щодо надання необхідних громадських послуг їх безпосереднім споживачам. Поняття «субсидіарність» (латинською – служити для допомоги) [31, с. 69] визначає, що допомога певному бюджету має надаватися лише в тому випадку, коли можливості цього бюджету є недостатніми для виконання зазначених цілей та встановлених для нього функцій.

Так, Європейська хартія місцевого самоврядування окреслює, що дотримання в державній бюджетній політиці принципу субсидіарності направлене на забезпечення надання державою послуг за умови максимально можливого зближення з потребами безпосередніх споживачів. На практиці реалізація принципу субсидіарності втілюється в тому, що всі суспільні блага й послуги повинні бути проаналізованими з позиції доцільності можливого розподілу повноважень між державним й місцевими бюджетами для покриття потреб соціуму.

До основоположних принципів бюджетної політики держави відноситься ще принцип цільового використання фінансових ресурсів, що виявляється в тому, що весь обсяг бюджетних коштів держава використовує лише на такі цілі, які визначено бюджетним призначенням. Нецільовий характер використання коштів бюджету – це бюджетне правопорушення та одна з основних підстав для застосування правовими та наглядовими органами юридичної відповідальності, яка виявляється в призупиненні здійснення бюджетних асигнувань.

Дотримання принципу справедливості й неупередженого характеру бюджетної політики передбачає, що побудова бюджетної системи України здійснюється на основі справедливого й неупередженого розподілу всіх суспільних благ та суспільного багатства між всіма громадянами країни й

територіальними громадами. Правовий характер цього принципу закріплений ст. 95 Конституції України [24]. Реалізація принципу справедливості передбачає забезпечення в державі рівного доступу всіх громадян до отримання державних послуг й соціальних гарантій.

Принципом публічності й прозорості державної бюджетної політики гарантується можливість доступу населення до інформації щодо перебігу бюджетного процесу в країні. Відповідні процесуальні норми закріплюють та забезпечують виконання гарантій гласності, оприлюднення інформації й рішень про державний бюджет, етапи підготовки й розгляду звітів щодо виконання державного бюджету тощо.

Метою стратегічної державної бюджетної політики є забезпечення соціального й економічного розвитку країни, а мета тактичної бюджетної політики держави полягає у зниженні амплітуди коливань економічних циклів. Слід розуміти той факт, що реалізація даних цілей має відбуватися одночасно у межах єдиної системи бюджетної політики держави. З цієї позиції рівень ефективності реалізації державною бюджетної політики можна оцінити досліджуючи динаміку ключових показників соціально-економічного розвитку країни й зміну амплітудних коливань економічних процесів.

Бюджетна політика, як функціональна система певних взаємовідносин, виконує низку притаманний їй функцій. Так, можна виділити такий перелік функцій (рис. 1.4).

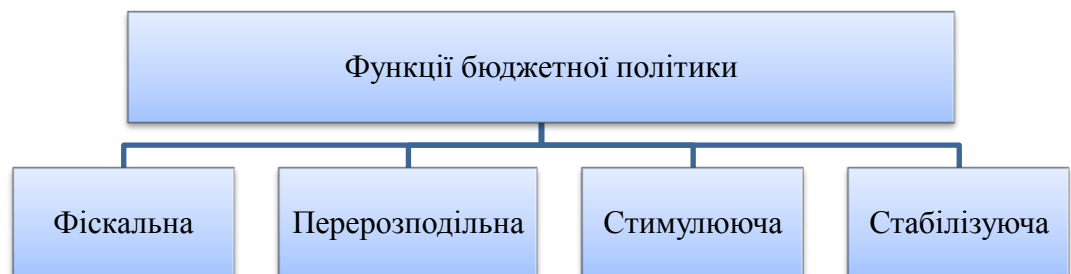

Рис. 1.4 Функції бюджетної політики держави

Джерело: сформовано автором за [31, с. 65]

Фіскальна функція бюджетної політики полягає в акумулюванні державою грошових ресурсів у бюджеті країни для подальшого спрямування з метою виконати основні функції держави й забезпечити соціально-економічний розвиток країни) [31, с. 65].

Перерозподільна функція бюджетної політики втілюється в тому, що держава здійснює перерозподіл акумульованих грошових ресурсів в країні, чим коригує державне регулювання всієї економіки держави з метою оптимізації [31, с. 65].

Виконання стимулюючої функції полягає в забезпеченні формування державою сприятливих умов для розвитку регіонів країни, всіх галузей економіки країни й суб'єктів господарювання [31, с. 66]

Ще однією функцією бюджетної політики є стабілізуюча, яка полягає в тому, що держава намагається забезпечити мінімальну амплітуду циклічних коливань економіки країни [31, с. 66].

Крім того, на нашу думку, варто також виділити таку функцію бюджетної політики, як фіскально-регуляторна, яка реалізується шляхом регуляторного впливу держави на процес формування доходів й витрат в бюджеті країни для того, щоб досягнути зазначені, задекларовані (Бюджетна декларація) цілі державної політики. Ефективність реалізації функцій бюджетної політики держави напряму залежить від механізму управління такою політикою в державі.

Таким чином, ключовими принципами реалізації бюджетної політики України є: єдність, збалансованість, самостійність, повнота, обґрунтованість, ефективність та результативність, субсидіарність, цільове використання бюджетних коштів, справедливість та неупередженість, публічність та прозорість. Дотримання цих принципів покладено в основу реалізації основних функцій бюджетної політики, таких як: фіскальна, перерозподільна, стимулююча, стабілізуюча. Окреме місце займає фіскально-регуляторна функція бюджетної політики, яка дає змогу державі регуляторно впливати на процес формування доходів та витрат в бюджеті країни. Очевидним є факт, що

фективність реалізації функцій бюджетної політики держави напряду залежить від механізму управління такою політикою в державі.

Зауважимо, що визначення основних принципів та функцій державної політики впливає на вибір інструментів та методи реалізації бюджетної політики держави.

1.3. Інструменти та методи реалізації бюджетної політики держави

В умовах ринкової економіки існує два способи (методи) формування доходів державного бюджету. Перший метод, так званий бюджетний, полягає в тому, що формування доходів відбувається з допомогою податкових надходжень. Через податки держава зобов'язує населення та суб'єкти господарювання брати участь у фінансуванні її витрат, частково обмежуючи при цьому їх права на одержуваний ними прибуток, привласнюючи собі деяку, офіційно встановлювану законом, частину цього прибутку. Саме за допомогою цього методу формується основна маса надходжень (дохідна частина) державного бюджету (близько 80% всіх бюджетних коштів).

Другим методом формування доходів державного бюджету є кредитний метод, який передбачає, що державний бюджет утворюється за рахунок державних позик, здебільшого шляхом випуску державних цінних паперів до чого держава вдається у ситуації виникнення бюджетного дефіциту.

Отже, державний бюджет формується з досить великого числа доходних джерел. Встановлення пріоритетів бюджетної політики на середньострокову та довгострокову перспективи, здійснення системної оцінки досягнення відповідних цілей та завдань соціально-економічного розвитку країни, визначених під час планування бюджетів минулих періодів надає можливість своєчасного прийняття управлінських рішень у сфері державних фінансів, адекватного реагування на зміни внутрішнього та зовнішнього економічного середовища, які визначені за видами кредитної політики (Додаток А).

Визначення пріоритетів державної підтримки, спрямованої на економічне зростання та соціальний розвиток країни є одним із важливих завдань бюджетної політики.

Інститут бюджетного регулювання має ґрунтуватися на сукупності форм, засобів, механізмів формування та реалізації завдань бюджетної політики, що визначають умови взаємовідносин учасників бюджетного процесу. Однією з основних цілей бюджетної політики є забезпечення стійкого довгострокового економічного зростання шляхом структурно-інноваційних перетворень економіки, створення сприятливого інвестиційного середовища, та високого рівня соціально-економічного розвитку суспільства з урахуванням збалансованості державних фінансів, що реалізується через інститути бюджетного регулювання.

Бюджетна політика безпосередньо впливає на економічне зростання, його темпи та якість. Враховуючи необхідність переходу України до стратегії прискореного економічного зростання, одним із основних напрямків удосконалення бюджетної політики має стати визначення форм та інструментів, які забезпечать додаткові можливості для розвитку економіки та соціальної сфери.

Основним засобом проведення фінансово-бюджетної політики є бюджет – конкретний, детальний план збору та використання фінансових ресурсів держави. «Бюджет – головна зброя в руках держави під час проведення нею фінансово-економічної політики. Залежно від рішень, які приймаються державою, змінюється обсяг та структура бюджетів держави» [32, с. 252].

Існують різні підходи щодо структуризації бюджетної політики. Так, на думку Ю. Соловйова, «можна виділити чотири головні складові елементи бюджетної політики – політику у сфері державних доходів, державних видатків, державного боргу, бюджетного регулювання та міжбюджетних відносин» [33, с. 11]. Така структуризація має функціональний характер.

З інших підходів до структуризації бюджетної політики слід виділити пропозицію С. Фролова щодо розгляду бюджетної політики на основі

сукупності таких організаційно-фінансових категорій, як бюджетна система, бюджетний процес, бюджетний потенціал, бюджетний траекторію визначається такими елементами: бюджетне планування, організація бюджетного процесу, бюджетне регулювання та бюджетний контроль [34, с. 217].

Цей підхід базується на основних організаційних категоріях формування та реалізації бюджетної політики. Основним завданням бюджетного планування є «забезпечення економічно обґрунтованих якісних та кількісних параметрів дохідної та видаткової частин бюджету» [35, с. 248]. Якщо таке планування здійснюється на рік, воно визначає тактику бюджетного планування, якщо на довгострокову або середньострокову перспективу – стратегію бюджетного планування.

Бюджетне регулювання є «сукупністю спеціальних заходів оперативного втручання у хід виконання бюджетів та бюджетів позабюджетних фондів, а також впливу через бюджетні інструменти на макроекономічні пропорції та показники зростання, на економічну поведінку суб'єктів господарювання та соціальні процеси в суспільстві» [36, с. 7]. Не можна не врахувати і думку А. Пелехатого - «основним змістом бюджетного регулювання держави є розробка основних задач, спрямованих на формування та використання бюджетних коштів, виходячи з необхідності вирішення завдань, що стоять перед суспільством на даному етапі його розвитку» [37, с. 20].

Бюджетний контроль – це заходи щодо зовнішнього контролю за організацією бюджетного процесу та ефективним використанням бюджетних коштів.

Бюджетний механізм є інструментом приведення бюджетної системи у відповідності до зовнішнього середовища, яке постійно змінюється, через застосування певних форм та методів бюджетного регулювання. Спираючись на прийняту урядом бюджетну політику та норми бюджетно-податкового права, бюджетний механізм забезпечує реалізацію стратегії соціально-економічного розвитку. «Держава створює бюджетний механізм та його елементи для реалізації своєї бюджетної політики» [38, с. 111].

Саме через бюджетний механізм держава впливає на структуру ВВП та розміщення продуктивних сил на окремих територіях, інші соціально-економічні процеси у країні. Бюджетний механізм формується шляхом впровадження різноманітних форм і методів прямого та опосередкованого впливу на економіку, серед яких можуть бути такі інструменти регулювання, як здійснення державних інвестицій, реалізація державних цільових програм, субсидування та дотування суб'єктів господарювання та/або територій, формування та розподіл державних замовлень, а також застосування інших важелів, стимулів, санкцій, методичних засобів.

Бюджетний механізм є основним інструментом реалізації бюджетної політики держави, її окремих регіонів та територій. Через бюджетний механізм реалізується і контрольна функція бюджету та бюджетної системи загалом (Табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Інструменти та методи реалізації бюджетної політики

Форми бюджетного регулювання	Методи бюджетного регулювання	Інструменти
Внутрішня	Податковий	Місцеві податки та збори
	Позиковий	Облігації місцевих позик
Зовнішня	Процентних відрахувань	Процентні відрахування від загальнодержавних податків та платежів
	Дотування	Міжбюджетні трансферти: дотації, вирівнювання, субвенції

Джерело: сформовано автором за [43]

Структурно бюджетний механізм включає інструменти, що вводяться на всіх етапах бюджетної політики, таких, як: бюджетне планування (прогнозування), організація бюджетного процесу, бюджетне регулювання та

бюджетний контроль [39, с. 40], кожен з яких реалізується за допомогою бюджетних інструментів (технологій), які дають можливість державі вирішити питання, які сформовані у стратегічних документах, у яких визначено мету та напрями економічного розвитку.

Слід звернути увагу на ще один аспект, а саме – на необхідність наукового супроводу процесів формування та реалізації бюджетної політики, шляхом запровадження відповідних сучасних бюджетних інструментів.

«Бюджетна політика виступає комплексною організаційною категорією управління бюджетними відносинами з урахуванням науково обґрунтованої концепції. Якщо уряд не має такої концепції, то навряд чи можна говорити про наявність бюджетної політики як такої. Іншими словами, бюджетна політика – це ще й сфера практичної реалізації наукових знань про бюджет та розробленої на цій основі науково обґрунтованої концепції розвитку бюджетних відносин» [40, с. 89].

Ця думка є дискусійною, однак разом з тим заслуговує на увагу твердження, що наявність у державі бюджету та бюджетних відносин ще не свідчить про існування бюджетної політики, таким чином бюджетна політика не обов'язково є атрибутом бюджетної системи, оскільки існування бюджетної політики визначається наявністю системи положень, які визначають принципи та напрями формування та використання бюджетних коштів з урахуванням певного бюджетного механізму. Виходячи з подібних міркувань, Л. Селівестрова та І. Адаменко дають визначення бюджетної політики як «системи заходів та дій органів влади у сфері управління бюджетним процесом на основі концепції розвитку бюджетних відносин у складі загальної економічної політики, спрямованої на реалізацію всіх функцій бюджету з метою досягнення певного на цьому етапі економічного та соціального ефекту» [41, с. 18].

Основи бюджетної політики на середньострокову та довгострокову перспективу визначаються у Посланнях Президента до Верховної Ради України та урядових програмах, на короткострокову перспективу – в основних

напрямах бюджетної політики (бюджетні резолюції) на плановий рік, наступний за звітним, які відповідно до Бюджетного кодексу України готуються Кабінетом Міністрів України та затверджуються постановою Верховної Ради України [42, с. 154].

Аналіз бюджетних резолюцій, які розроблялися та затверджувались Верховною Радою України з метою обґрунтування основних положень бюджетної діяльності політики на кожен бюджетний період показав, що ці документи значною мірою конкретизували принципи формування та розподілу бюджетних коштів за окремими сферами чи статтями, що передбачали заходи, спрямовані на бюджетне реформування України.

Загалом бюджетні резолюції сприяли удосконаленню процесів формування, розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів через бюджетну систему та стали необхідною правовою базою, яка забезпечувала вихідні умови та правила реалізації поступово впроваджуваних перетворень у бюджетній політиці України. У цих документах розставлялися основні акценти щодо джерел формування доходів у частині визначення податкових надходжень, а також визначалися пріоритетні напрями бюджетної політики та окремі напрями її реалізації.

Разом з тим, існує необхідність подальшого їх удосконалення як з погляду формату та структури, так і з точки зору включення до них додаткових показників та індикаторів, які визначають орієнтири бюджетної політики на наступний рік та середньострокову перспективу. Зокрема, це стосується показників, що регулюють політику формування доходів бюджету (впровадження стимулюючих заходів щодо розвитку тих чи інших видів діяльності), а також політику у сфері видатків з урахуванням пріоритетних напрямів діяльності, що забезпечують реалізацію концепції технологічного прориву.

На сьогодні в Україні здебільшого використовується практика формування бюджетних видатків залежно від поточних питань, які намагається вирішити Уряд та окремі народні депутати на певний проміжок часу. Такий

підхід до податково-бюджетної політики є помилковим за своєю суттю і не може забезпечити економічне зростання навіть за наявності пріоритетів економічного розвитку та за умов, коли частка бюджетних видатків мала б сприяти зростанню економіки.

Якщо розглядати бюджетну політику, яка здійснювалась Урядами України протягом останніх десяти років за її функціональними складовими (політика у сфері: державних доходів, державних витрат, державного боргу та міжбюджетних відносин), з огляду на необхідність реалізації в Україні стратегії прискореного економічного зростання на базі концепції технологічного прориву, можна прийти до певних висновків.

Політика у сфері державних доходів, особливо останніми роками, характеризувалася стійкою тенденцією до збільшення податкового навантаження на економіку, посиленням податкового адміністрування. Разом з тим, нормативними документами (Послання Президента України до Верховної Ради України, урядові програми і навіть бюджетні резолюції) рік у рік декларували необхідність зменшення податкового навантаження; забезпечення сприяння та державної підтримки окремим видам економічної діяльності; дотримання стабільності та передбачуваності змін до податкового законодавства тощо. Тобто, з одного боку, ми бачимо невідповідність задекларованих у нормативних актах принципів реально здійснюваної політиці Уряду у бюджетній сфері, з іншого, – спостерігаємо впровадження політики у сфері формування доходів бюджету, що стримує підприємництво та інвестиції, а також позбавляє державу важелів впливу на формування макроекономічних пропорцій, які створюють основу для стійкого та якісного економічного зростання.

Виходячи з постулатів економічної теорії та практики, успішний розвиток економіки будь-якої країни завжди ґрунтується на інвестиційній основі. Оновлення основного капіталу є гарантом постійного економічного розвитку суспільства. Інвестиційні процеси в економіці України свідчать про недостатню увагу Уряду до державного інвестування та необхідність пошуку реальних

джерел накопичення та шляхів ефективного використання інвестиційних ресурсів з метою забезпечення відновлення та модернізації основних виробничих фондів, у тому числі за рахунок бюджетних інвестицій.

Таким чином, сучасний період розвитку української економіки потребує подальшого вдосконалення бюджетної політики з вектором на розвиток сучасних інструментів та методів реалізації цієї політики як на рівні державного бюджету, так й на рівні місцевих бюджетів.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

2.1. Аналіз впливу бюджетної політики на формування дохідної та видаткової частини Державного бюджету України

Бюджетна політика – один з найважливіших складових елементів всієї фінансової політики, адже саме вона дозволяє підтримувати темпи економічного зростання в країні, підвищувати добробут населення й забезпечити отримання громадянами соціальних гарантій. Таким чином, ефективність формування й реалізації бюджетної політики чинить безпосередній вплив на зростання в країні рівня ВВП та його ефективний перерозподіл, підтримку конкурентоспроможності й процеси розвитку зовнішньо-економічних відносин держави.

Глобальні зміни, що спричинило повномасштабне вторгнення РФ, вразили вітчизняну економіку та змусили вносити вагомі корективи і в функціонування фінансової системи України. В умовах воєнного стану в державі надзвичайно важливим завданням постало забезпечення належного виконання бюджету держави. Зараз перед Україною викристалізувалися нові завдання та виклики щодо забезпечення ефективної реалізації бюджетної системи країни, необхідною стала переорієнтація цілей, які були раніше поставлені державою, перерозподіл досить обмежених обсягів бюджетних коштів, з одночасною необхідністю забезпечувати соціальні виплати громадянам, велике збільшення видатків бюджету на сферу оборони держави, перегляд можливих джерел поповнення державного бюджету й необхідність залучати міжнародну фінансову допомогу. Таким чином, від того, наскільки злагоджено й швидко здійснюється координація всіх ланок та елементів бюджетної політики в країні напругу залежить фінансова стійкість держави й

недопущення виникнення значних макроекономічних дисбалансів в фінансах держави.

На думку І. Чугунова й В. Макогона, «основними завданням бюджетної стратегічної політики сучасності стало: створити умови, необхідні для забезпечення в країні макроекономічної стабільності й сприяти здійсненню структурної перебудови економічної системи, забезпечити узгодженість усіх елементів фінансової політики держави, удосконалити інструментарій бюджетного прогнозування, вдосконалити середньострокове бюджетне планування, досягти розвитку інструментів й основних методів здійснення бюджетного регулювання в країні». Крім того, на думку цих науковців, побудова бюджетної стратегічної політики вимагає проведення глибокого аналізу глобалізаційних процесів та визначення їх впливу на функціонування бюджетної системи держави [44, с. 17].

Слід зазначити, що 31 травня 2021 р. уряд України схвалив Бюджетну декларацію держави строком на 2022–2024 рр., в якій визначено перелік пріоритетних цілей й засад реалізації бюджетної політики України, показники прогнозованого бюджету, що є першим кроком до запровадження в нашій країні методу середньострокового планування бюджетної політики. Уряд зосередився на подальшому стабільному економічному зростанні в країні, врахуванні необхідності підтримки макроекономічної стабільності й усуненні фінансових ризиків, створенні фундаменту для реструктуризації національного виробництва, мета якої полягала у забезпеченні конкурентних позицій України на висококонкурентних зовнішніх ринках, й формування привабливого інвестиційного клімату держави. Основними пріоритетами у Державному бюджеті України станом на 2022 рік було визнано здійснення інвестицій в майбутній розвиток: сфери охорони здоров'я та освіти, інфраструктуру, цифровізацію, безпеку й оборону [45].

Проте, вплив глобальних змін, що відбулися в усіх сферах життя України з початком повномасштабного вторгнення РФ та введення воєнного стану, змусив державний уряд запровадити швидке реагування й перегляд

поставлених перед Україною цілей та завдань. Отже, з метою забезпечити та створити умови, необхідні для злагодженого та відносно стабільного функціонування бюджетної системи України, посилення заходів, необхідних для захисту громадян, урядом були прийняті оперативні рішення й внесені зміни до чинних нормативних актів в сфері бюджетного законодавства держави.

Так, Верховна Рада України від 15 березня 2022 р. прийняла новий Закон України «Про внесення змін до розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України та інших законодавчих актів України», направлений на досягнення сприяння оперативності прийняття управлінських рішень щодо фінансового забезпечення в країні національної безпеки й надання соціального захисту громадянам України. Отже, в умовах воєнного стану в Україні ЗУ «Про внесення змін до розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України» та інших законодавчих актів України» [46] визначає, що не застосовуватиметься такий перелік норм зазначеного кодексу:

- про обов'язковість погоджувати з Комітетом ВРУ питань щодо бюджету рішення Кабміну України з питань перерозподілу сум видатків бюджету та про надання кредитних позик з бюджету, щодо передачі бюджетних призначень тощо;
- про необхідність дотримуватися термінів подання звітності, як місячної, так й кварталної про виконання бюджету;
- про дотримання термінів подання річних звітів щодо виконання законів України про державний бюджет;
- низка обмежень щодо прийняття рішень ВР АР Крим, а також місцевою радою щодо внесення певних змін до місцевого бюджету;
- необхідність дотримуватися термінів щодо подання звітності щодо виконання бюджетів на місцевому рівні;
- обов'язкового характеру набула норма погодження з Комітетом ВР щодо питань бюджету рішення Кабміну щодо розподілу й перерозподілу

обсягів наданих субвенцій й додаткових дотацій з коштів державного бюджету до місцевих бюджетів й також між бюджетами;

– встановлено, що заходи здійснення впливу через порушення норм бюджетного законодавства, які встановлено у пп. 2-4 ст. 117 Бюджетного Кодексу, не застосовуватимуться до розпорядників й одержувачів коштів з бюджету в секторі національної оборони та безпеки, а також щодо коштів, які залучені для вирішення завдань, що пов'язані з запровадженням та реалізацією заходів під час дії режиму воєнного стану в країні;

– визначено, що на період впровадження в країні воєнного стану, а також протягом перших шести місяців після припинення чи скасування такого стану суб'єкти господарювання у разі виникнення прострочених заборгованостей перед державним бюджетом за кредитами (чи позиками), які було залучено державою чи під гарантію держави, й також за кредитами з коштів бюджету, нарахування пені й інших штрафних санкції не передбачено.

Також Кабінет Міністрів 9 квітня 2022 р. вніс певні зміни у Порядок виконання основних повноважень, які стосуються діяльності Державної казначейської служби в період особливого режиму при воєнному стані в країні. Цією Постановою надано можливість під час воєнного режиму в державі в особливому порядку здійснювати визнані пріоритетними для країни видатки з бюджетів всіх рівнів [47].

Початок повномасштабного наступу країни-агресора завдав значних руйнівних наслідків, як для населення, так й для всієї економічної системи країни загалом, а це, в свою чергу, негативно вплинуло на виконання прогнозних показників державного бюджету України.

Згідно даним, представленим в таблиці, рівень видатків в країні значно збільшився в 2022 році у порівнянні з попереднім 2021 роком через вплив повномасштабного вторгненням РФ в Україну. За період перших чотирьох місяців 2022 року державний бюджет було виконано зі значним дефіцитом, що суттєво перевищує показники дефіциту у попередньому році. Слід зазначити,

що сума запланованого дефіциту бюджету в січні-квітні 2022 року становила 317,1 млрд грн за попередніми даними [48].

Основні показники представлено в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Динаміка показників виконання Державного бюджету України у 2021–
2022 роках, млн грн

Показники	Загальний фонд бюджету			Спеціальний фонд бюджету			Бюджет		
	2021	2022	Зміна	2021	2022	Зміна	2021	2022	Зміна
Сума доходів бюджету	1 084 146,0	1 491 091,0	406 945,0	212 706,9	296 305,4	83 597,6	1 296 852,9	1 787 395,6	490 542,7
Сума видатків бюджету	1 259 823,9	2 411 141,9	1 151 317,9	230 434,9	294 281,3	63 846,4	1 490 258,9	2 705 423,3	1 215 164,4
Обсяг кредитування	- 6 827,4	- 9 392,6	-2 565,1	11 358,9	6 066,6	- 5 292,2	4 531,4	- 3 325,9	-7 857,3
Сума дефіциту/профіциту бюджету	- 168 850,5	- 910 658,2	- 741 807,7	- 29 086,9	- 4 034,4	25 043,4	- 197 937,4	- 914 701,7	- 716 764,3

Джерело: сформовано автором за даними [48]

Процес ефективного управління видатками з державного бюджету покликаний забезпечити раціональне використання обмеженої кількості бюджетних фінансових ресурсів, при цьому намагаючись отримати максимально можливий в наявній ситуації економічний та соціальний ефекти [49, с. 45].

Слід зазначити, що у 2021 році найбільша частка в загальній структурі видатків в державному бюджеті України була направлена на фінансування соціальної сфери (сума становила 116,5 млрд грн), а також значний обсяг видатків був спрямований на забезпечення здійснення основних функцій держави (у сумі 58,7 млрд грн). За цей період найменша сума фінансування з бюджету була виділена на забезпечення обслуговування сфери житлово-комунального господарства (обсяг видатків становив 4,8 млн грн).

Вже у квітні 2022 року простежувалось значне зростання обсягів видатків державного бюджету у порівнянні з аналогічним періодом у попередньому році. Основну статтю видатків становили видатки на забезпечення оборонної сфери держави (виділено 137,8 млрд грн), й також суттєво зросли видатки на фінансування заходів соціального захисту й соціального забезпечення населення (видатки склали 137,1 млрд грн). Ці суми були найбільшими в бюджеті України. Ці показники демонструють пріоритетні напрями та цілі бюджетної політики України в умовах воєнного стану.

Найменші суми видатків у 2022 році з бюджету було направлено на фінансування житлово-комунального господарства (у сумі 5,4 млрд грн) й на сферу охорони природного середовища (у сумі 1,1 млрд грн). Суми всіх капітальних видатків було скорочено й спрямовано до резервного фонду, що на сьогодні являє собою майже основний інструмент в бюджетному управлінні.

Здійснення ефективної політики щодо управління фінансовими ресурсами держави – дуже важлива умова формування дохідної частини бюджету, що обґрунтовано тим, що саме за допомогою політики бюджету відбувається розподіл та перерозподіл значної частини ВВП країни. Рівень доходів державного бюджету впливає на виконання нею своїх функцій та обов'язків та визначає ступінь досягнення визначених цілей, забезпечує фінансування програм й проєктів, здійснює акумулювання фінансових ресурсів у бюджетах різних рівнів тощо.

Здійснення науково обґрунтованого вибору стратегії щодо формування доходів державного бюджету має ґрунтуватися на тенденціях розвитку економіки України та бути здатним забезпечувати досягнення сталого розвитку національного виробництва, інноваційної активності й досягнення стійких позицій на світових ринках поліпшення інвестиційного клімату в країні й формування сталих зовнішньо-економічних відносин держави [50, с. 105].

Дохідна частина бюджету держави формується під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх чинників, зокрема: стану світового економічного ринку, зовнішнього державного боргу, інвестиційного клімату, міжнародного

партнерства країни, рівня ВВП, інфляційних процесів, системи оподаткування, рівня зайнятості та безробіття населення, індексу старіння нації тощо.

Динаміку обсягів доходів Державного бюджету України у 2021–2022 роках представлено на рис. 2.1.

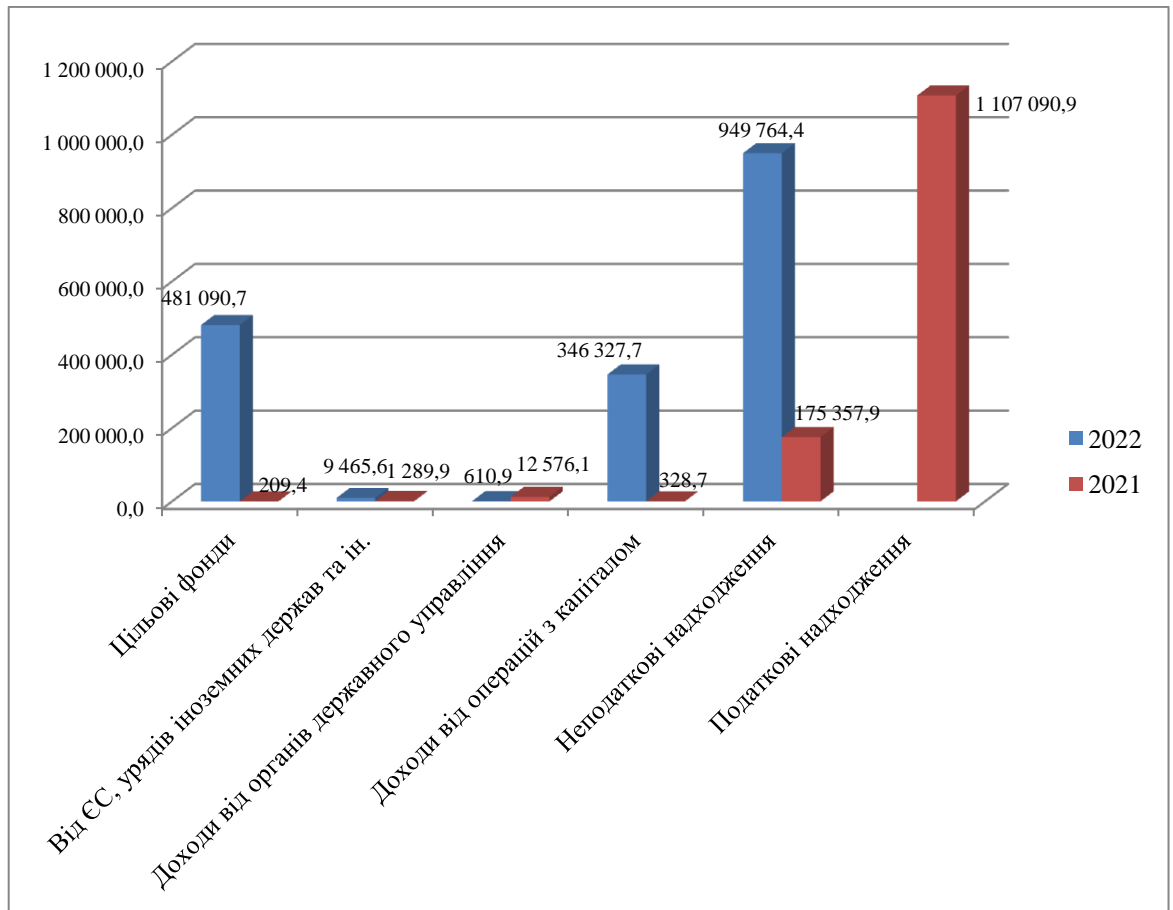

Рис. 2.1 Динаміка обсягів доходів до Державного бюджету України у період 2021–2022 рр, млн грн

Джерело: сформовано автором за [48]

В 2021 році вагома частка всіх доходів в структурі державного бюджету була відведена податковим надходженням – вона становила 84,51%. Якщо розглядати структуру цього показника, то найбільшу частку становили: доходи від внутрішніх податків на товари й послуги – їх обсяг склав 719 609,1 млн грн (або 66,45 % в структурі доходів); сума сплачених податків на доходи та податків на прибуток становила 265 701,8 млн грн (тобто 24 %). Найбільшу суму серед неподаткових надходжень до державного бюджету України склали

доходи від власності й доходи від підприємницької діяльності в країні – сумою 93 798,9 млн грн (або 53,49% у структурі), в той час, як найменшу – надходження від адміністративних зборів й платежів, що було отримано в сумі близько 4 000 млн гривень.

В 2022 році найбільшу суму доходів у державному бюджеті України становили податкові надходження (їх частка склала 70,4 %), які отримано: як сплата ПДВ, податок на доходи фізичних осіб й сплата військового збору, податок на додану вартість за товари, ввезені на митну територію. Сума доходів, отриманих як єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування до Пенсійного фонду й внески до фонду соціального страхування в Україні в цьому році теж були вагомою складовою надходжень до бюджету [48].

В цей період у структурі неподаткових надходжень до бюджету найбільша частка доходів припадала на доходи країни від власності й доходи від підприємницької діяльності господарюючих суб'єктів. Крім того, важливо зазначити той факт, що в період воєнного стану сума надходжень від ЄС, інших іноземних держав, фондів, міжнародних організацій та різних донорських організацій, становлять 6,21% в загальній структурі всіх доходів бюджету України.

Станом на 24 лютого 2022 року Національним банком України було перераховано частину отриманого державою прибутку розміром 19 млрд грн у державний бюджет для здійснення фінансування першочергових державних потреб в сфері безпеки і оборони в умовах впровадженого воєнного стану в країні. Результатом розміщення військових облігацій на ринкових аукціонах, ставка доходності яких становила 11 % за рік, сума надходжень до бюджету держави склала 12,9 млрд гривень. Також, слід зазначити, що розміщення ОВДП дозволило залучити на потреби для фінансування державного бюджету кошти обсягом 143,8 млрд гривень.

Так, за 2022 рік загальні обсяги виробництва та підприємницької діяльності в Україні скоротилися на 45,1 %, при цьому рівень бідності

населення зріс до показника 19,8 % з рівня 1,8 % станом на 2021 рік. Така динаміка є свідченням суттєвого зменшення доходів бюджету країни, передусім зменшення суми податкових надходжень до бюджету. За оцінками, оприлюдненими Міністерством економіки України, за рік агресії РФ втрати бюджету України склали більше, ніж 600 млрд дол США (через пошкодження закладів освіти й установ охорони здоров'я, обстріли залізничної та морської інфраструктури, руйнування адміністративних й житлових будівель тощо).

Найбільше постраждала та зазнала негативного впливу сфера експортних операцій держави, адже зупинилися або були зруйновані підприємства великих експортерів, складські будівлі й зменшилися обсяги посівних площ. Однозначні такі деструктивні процеси та безпосередні втрати мають наслідком негативний вплив на обсяг ВВП держави, виконання бюджету, сприяють збільшенню обсягів видатків, направлених на соціальне забезпечення населення та оборонну сферу. Також з початком війни відбулося різке скорочення інвестицій, як національних так і закордонних, збільшився рівень безробіття в Україні. Проте, слід зазначити, що незважаючи завдані РФ збитки й наявність ризиків, поступово відбувається налагодження ділової активності, вітчизняна економіка поступово адаптується до нових умов функціонування під час дії воєнного стану. Відбувається активна розробка державних й міжнародних програм, направлених на відбудову об'єктів, селищ, міст й економіки України загалом.

Згідно прогнозу, який оприлюднив Національний інститут стратегічних досліджень, найближчими роками триватиме тенденція недовиконання обсягу митних платежів в країні, а для того, щоб змінити таку ситуацію необхідним стає розширення пропускної спроможності митних пунктів, що пожвавить зовнішньо-економічну діяльність, необхідним також є перегляд митних пілг тощо [51].

Важливо наголосити, що забезпечення ефективного процесу фінансування оборонної сфери й надання соціального захисту населенню

країни потребує й подальшого дотримання жорсткого режиму економії витрат бюджетних коштів.

Урядом України постійно ведуться переговори, направлені на пошук й залучення додаткових джерел надання нашій державі фінансової підтримки від багатьох міжнародних партнерів, які країна отримує як кредити, гарантії за отриманими кредитами та гранти, направлені на стабілізацію економіки країни, реалізацію основних пріоритетних завдань й для забезпечення необхідних соціальних виплат населенню. Так, згідно даним, оприлюдненим Міністерством фінансів України, загальна сума фінансової допомоги країні у 2022 році становила близько 411,9 млрд гривень. Так, у 2022 році до основних джерел отримання фінансової підтримки державного бюджету можна віднести військові облігації, а також значну суму склали двосторонні кредити й отримані Україною гранти. Дані представлено на рис. 2.2.

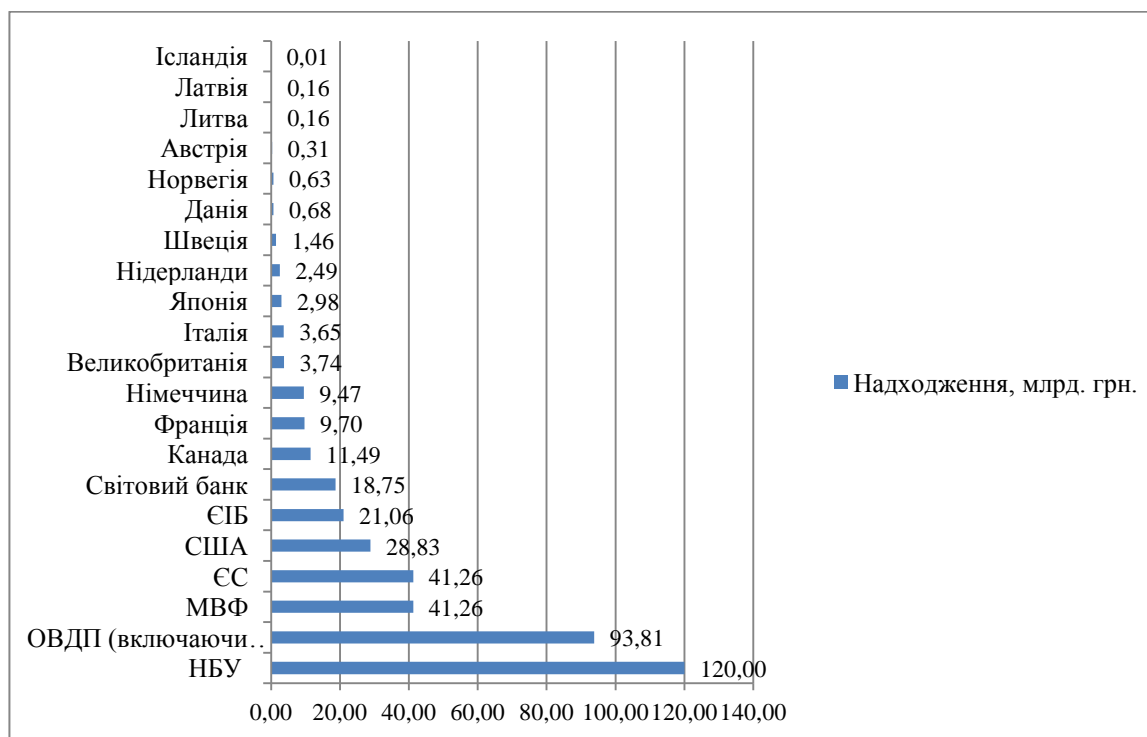

Рис. 2.2 Ключові джерела міжнародних надходжень до Державного бюджету України у 2022 році, млрд грн

Джерело: сформовано автором за даними [52]

У результаті дослідження джерел надання фінансової підтримки державному бюджету України бачимо, що найбільший обсяг фінансування в період воєнного стану надано Національним банком України. Так, було відкрито спеціальний валютний рахунок, на якому збираються кошти для потреб фінансування армії та сектору безпеки і оборони. Ще одне дуже вагоме джерело фінансування бюджету – випуск ОВДП, зокрема військових облігацій. Міністерство фінансів України провело за рік більше ніж 45 аукціонів для продажу випущених військових облігацій. Слід відзначити тенденцію зростання зацікавленості населення й представників бізнесу у купівлі таких цінних паперів, а кількість вкладників вже перевищила 89 тис осіб. Найбільшу частку портфелю військових ОВДП було придбано в банківському секторі, при цьому нерезидентами придбано облігації на загальну суму 370,9 млн грн [53]. У період запровадження воєнного стану в країні найбільші обсяги фінансової підтримки від міжнародних організацій надійшли від МВФ, США й ЄС, які залишаються головними партнерами України у війні проти РФ.

Таким чином, складні умови періоду воєнного стану в державі підвищили важливість швидкого та зваженого здійснення бюджетної політики, направленої на фінансування пріоритетних цілей – державну оборону та соціальну підтримку. Уряд України постійно тримає руку на пульсі в питаннях внесення змін до правових та законодавчих актів з метою покращити оперативність прийняття управлінських рішень для забезпечення можливості виконати державний бюджет України. Сьогодні надзвичайно важлива роль відведена міжнародній підтримці, яка необхідна для стабілізації економіки й здійснення фінансування державного бюджету України через надання міжнародних кредитів, державних гарантій за цими кредитами й грантів

2.2. Оцінка ефективності проведення бюджетної політики в Україні

Проведення аналізу перебігу військових дій в Україні починаючи з 24 лютого 2022 року й особливостей економічного розвитку територій в цей період часу дозволяє виявити низку ключових викликів для державної бюджетної політики України.

Так, перший виклик пов'язаним з фізичним зменшенням числа підприємств, які є платниками податків, безумовно має негативний вплив на обсяг надходжень фінансових коштів, що формують дохідну частину державного бюджету України. Станом на кінець лютого 2022 року, російською армією фактично було окуповано частину територій в Київській, Чернігівській, Сумській, Харківській, Луганській, Донецькій, Запорізькій, Херсонській й Миколаївській областях. Функціонування в цих областях здійснювали кілька сотень підприємств. Так, згідно даним, оприлюдненим Державною службою статистики України у березні 2022 року, на території зазначених областей було зареєстровано 524 231 фізичних осіб-підприємців й 105 661 підприємств різного розміру [54].

Вже у травні 2022 року Український Уряд відновив контроль над територіями Київської, Чернігівської, Сумської та частково Харківської областей, що надало можливість українським підприємствам хай і частково, але повернутися до бізнесу в цих областях. Після звільнення багатьох територій Харківщини та частини Херсонської області в листопаді 2022 року відбулося збільшення кількості підприємств, які продовжили бізнес, проте негативним чинником впливу на активність підприємницької діяльності стала наявність постійних обстрілів на прифронтових територіях.

Також, необхідно звернути увагу не лише на зменшення кількості функціонуючих підприємств, а й також на зменшення кількості працівників, що також призвело до значного зменшення обсягів виробництва та відповідно зменшення надходжень до бюджету держави за рахунок податку на доходи фізичних осіб. Варто відмітити також той факт, що з початком війни на всій території України, а не тільки на окупованих територіях, призупинив роботу бізнес й, згідно даним проведених соціологічних опитувань через сервіс «Дія»

[55], за перші три місяці війни в Україні більше 46,8 % підприємств припинили свою діяльність. Також, 24,6 % опитаних відмітили, що їх робота стала частково обмеженою, що вказує на те, що підприємницька діяльність була збитковою й бізнес сплачував мінімальну суму податків на прибуток. Таким чином, можна зробити висновок, що за перші місяці війни в Україні близько 71,4 % вітчизняних підприємств мали серйозні проблеми, пов'язані зі зменшенням (або повною втратою) попиту на їх продукцію та послуги, відсутністю замовлень, проблемами у логістичній сфері та багатьма іншими негативними чинниками.

Значний негативний вплив на розвиток бізнесу та припинення роботи бізнесу мали обстріли й ракетні атаки, направлені на об'єкти енергетичної інфраструктури, що викликало довгострокові перебої електропостачання. Так, згідно даним дослідження, проведеного Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій, які опитали більше тисячі керівників вітчизняних підприємств, на період осінніх місяців 2022 року більша частина підприємців (близько 86 % опитаних) змушено тимчасово припинили свою виробничу діяльність через відсутність електропостачання. Так, в середньому, відключення електроенергії викликало втрату підприємствами більше 21 % продуктивного робочого часу. Водночас, у другій половині грудня 2022 року більшість підприємств (74 %) вже змогли встановити пристрої для незалежного електропостачання. Проте, деякими респондентами зазначено, що бізнес-процеси з використанням генераторів призвели до значних збитків підприємницької діяльності, й також відзначено, що використання звичайних технічних засобів з генерації електрики не достатньо для забезпечення достатньої потужності, необхідної для виробництва (можливо використовувати тільки для підтримки роботи офісу, й недостатньо для використання в цехах) [56].

Отже, наявність проблем в діяльності українських підприємств, які спричинили окупація й бойові дії – є однією з найбільших перешкод для

наповнення бюджету України, яка дуже негативно позначилася на ефективності державної бюджетної політики в цей період.

Другим викликом для державної бюджетної політики стала окупація й блокада портів України, введення безпольотної зони над територією України, що спричинило перевантаженість наземного транспорту та логістичних маршрутів й загостило проблему невідповідності залізничних колій в Україні й країнах Європи, що в підсумку спричинило зміну динаміки у сфері зовнішньої торгівлі в сторону різкого зменшення, а отже державний бюджет недоотримав кошти від оподаткування торговельної та зовнішньоекономічної діяльності. Також, ембарго на експорт отримали всі підприємства, які виробляють товари оборонного призначення, було призупинено виконання навіть діючих міжнародних контрактів. Динаміку зовнішньої торгівлі наведено на рис. 2.3.

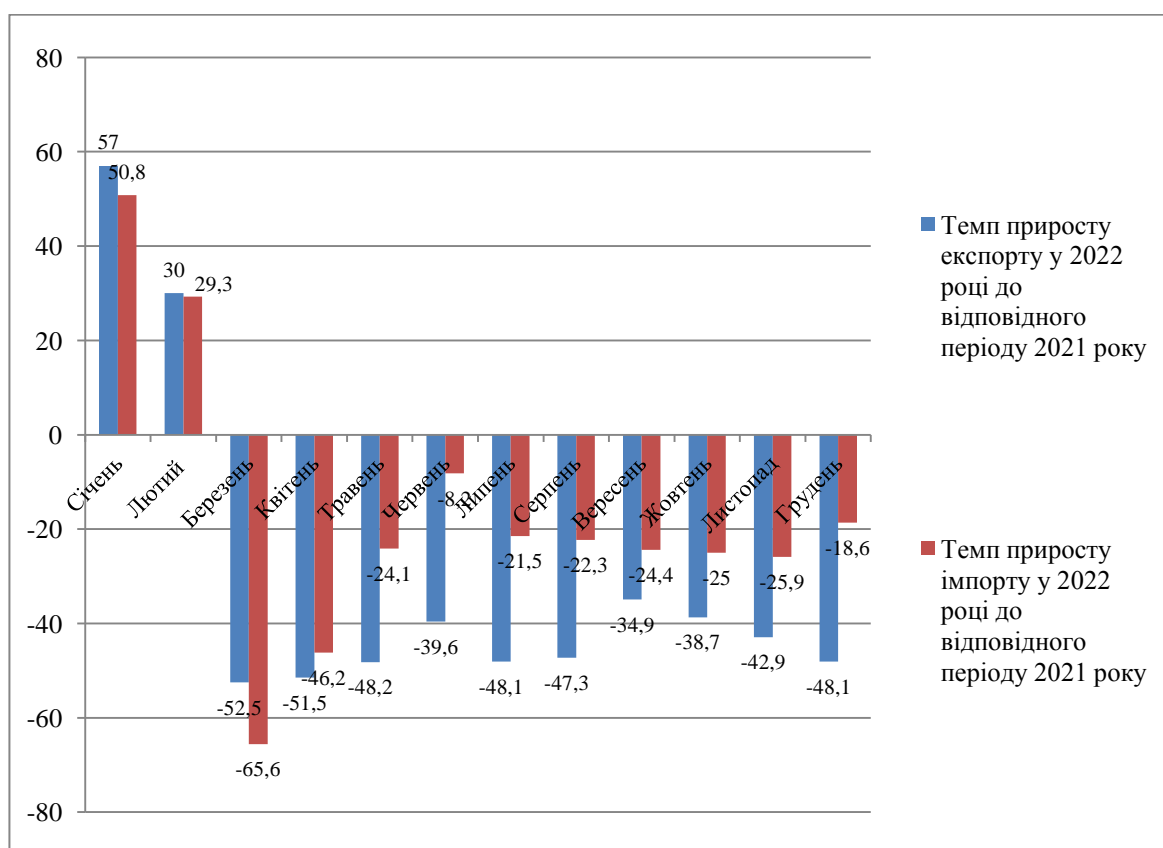

Рис. 2.3 Динаміка зовнішньої торгівлі України товарами за період 2021-2022 років, %

Джерело: сформовано автором за даними [57]

Відповідно до представлених даних, обсяги зовнішньої торгівлі України протягом 2022 року зменшуються вже починаючи з лютого порівняно з аналогічним періодом в 2021 році, а станом на березень спостерігається критичне різке зниження обсягів експорту та імпорту. Наприклад, в березні 2022 року обсяги експортованих товарів зменшились на 52,5 % у порівнянні з показником у березні 2021 року, в той час, як обсяги імпорту товарів знизились на 65,6 % порівняно з показником у 2021 році. Можна помітити високі темпи зниження обсягу зовнішньої торгівлі протягом всього 2022 року, що є свідченням зменшення експортного потенціалу України й дозволяє говорити про наявність критичних загроз для всієї системи національної економіки нашої держави у післявоєнний період, адже процес відбудови зруйнованих підприємств й розмінування земель та сільськогосподарських угідь може тривати кілька десятиріч.

Такі події безпосередньо чинять суттєвий вплив та підвищують рівень навантаження на державний бюджет. Зниження обсягу імпортних та експортних операцій України негативно позначається на доходній частині державного бюджету, адже державний бюджет залежить від надходжень з податку на додану вартість товарів, які ввезені на митну територію України (рис. 2.4).

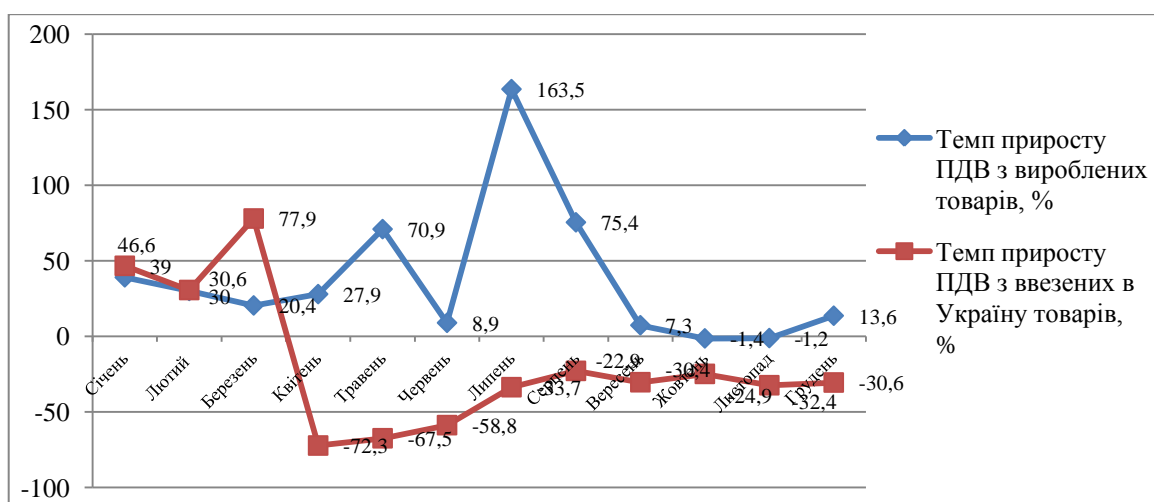

Рис. 2.4 Динаміка приросту обсягів надходжень до державного бюджету України від податку на додану вартість товарів у 2021-2022 роках

Джерело: сформовано автором за даними [58]

Аналіз представлених на рис. 2.4 даних дозволяє зробити висновок про те, що багаторічна імпортозалежність вітчизняної економіки стала причиною значних втрат та недоотримання коштів державним бюджетом України під час війни, адже частка податкових надходжень з податку на додану вартість ввезеної в країну продукції у довоєнні часи у структурі бюджетних доходів становила 30т %, а частка податку на додану вартість вироблених в країні товарів була на рівні 6-12 %. Отже, суттєве зниження обсягу імпортних операцій стало причиною зниження грошових надходжень до дохідної частини державного бюджету.

Також варто звернути увагу на те, що протягом 2022 року обсяг надходжень з податку на додану вартість, сплачений з ввезених в країну товарів, демонструвало від'ємне значення приросту. Слід зазначити, що враховуючи зменшення споживчого попиту населення на імпортний товар через зменшення загальної кількості населення та підприємств, й також через зменшення рівня купівельної спроможності громадян та юридичних осіб, можна очікувати зниження сум доходів до бюджету держави з цих податків і у наступних роках.

Третій значний виклик для державної бюджетної політики в Україні під час запровадження воєнного стану полягає у впровадженні низки нових податкових пільг, які спрямовані підтримати розвиток підприємництва під час війни. Так, з початком повномасштабного вторгнення РФ в Україну, Уряд прийняв рішення запровадити низку податкових й митних пільг для бізнесу, зокрема:

- пільги у сплаті ЄСВ фізичними особами-підприємцями; введено нову ставку податку у 2 % від суми обороту для представників бізнесу, яка стала альтернативою сплати ПДВ й податку на прибуток підприємств;
- Уряд звільнив підприємства, які функціонують на територіях, де продовжуються або велись бойові дії, та на тимчасово окупованих територіях від необхідності платити за землю, відмінив екологічний податок та податок на нерухомість;

- Уряд відмінив на певний період необхідність сплати ПДВ та ввізного мита з товарів та транспортних засобів під час воєнного стану в країні;
- Уряд відмінив митні платежі на операції з ввезення товарів, призначених для правоохоронних органів, Міністерства оборони, ЗСУ, добровольчих формувань, потреб армії тощо;
- влада запровадила спрощену процедуру щодо звільнення від ПДВ на лікарські засоби, медичні вироби й допоміжні засоби до них;
- введено спрощений порядок для декларування товарів через подання попередніх митних декларацій, в яких зазначена вся необхідна інформація, необхідна для випуску продукції [59; 60].

Той факт, що Уряд України ввів такі податкові та митні пільги, є свідченням достатнього рівня гнучкості реагування владних органів на виклики для бізнесу та населення під час війни. Слід зазначити, що оперативність запровадження владою низки антикризових заходів дала можливість підприємствам пришвидшити процес отримання доступу до пільгових умов функціонування, що полегшило їх фінансову ситуацію та дозволило зберегти робочі місця.

Слід зазначити, що прийняття податкових й митних пільг в цілому мало позитивний вплив на умови функціонування представників українського бізнесу, сприяли його частковому відновленню й дозволили розвиватися в складних економічних умовах, що демонструє прагматичний підхід влади щодо надання підтримки національній економічній системі. Проте, впровадження таких пільг призвело до суттєвої втрати надходжень до державного бюджету через зменшення обсягів надходжень від податків, мит й акцизного податку тощо.

Слід зазначити, що через скасування акцизного податку для підприємств на ввезення пального та зниження ПДВ з 20 до 7 % на пальне одночасно з відміною митних платежів на ввезення пального для ЗСУ стало причиною суттєвого зниження темпів приросту сум податкових надходжень до бюджету України в 2022 році у порівнянні з показниками 2021 року (рис. 2.5).

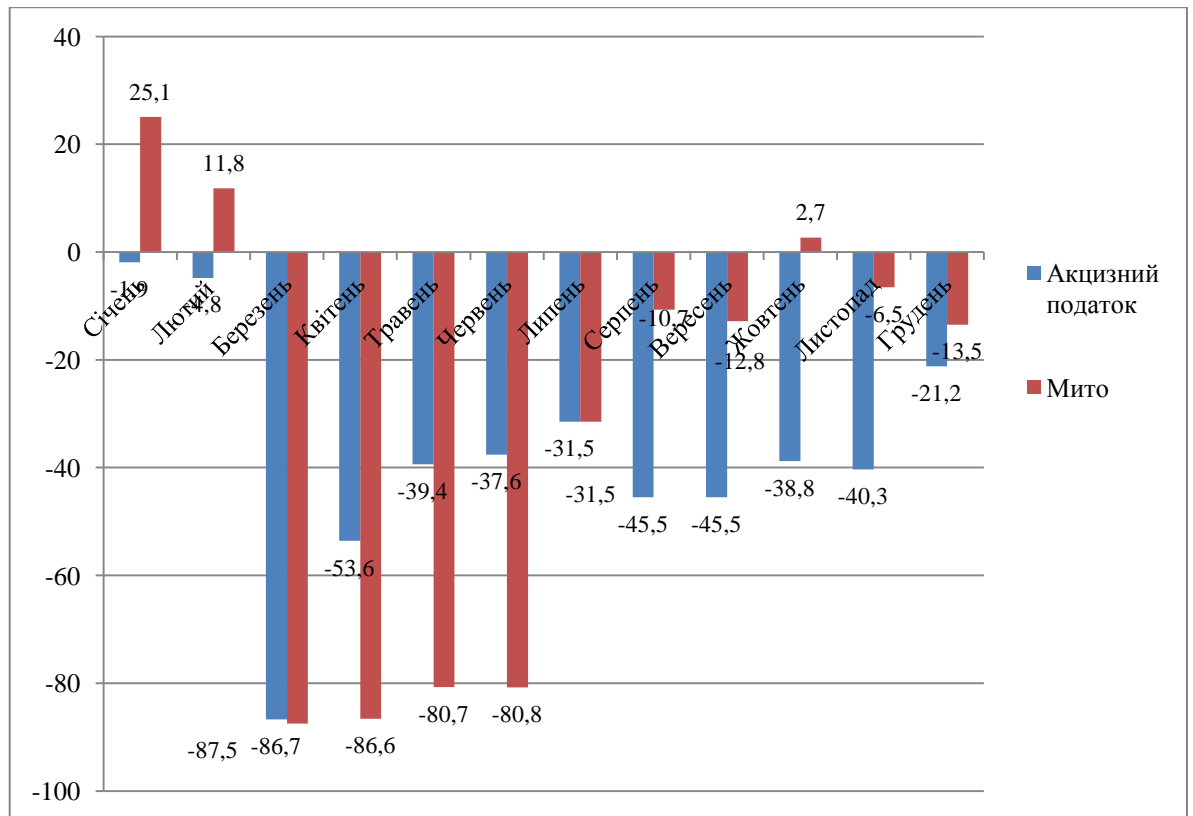

Рис. 2.5 Приріст надходжень до бюджету з акцизного податку й мита у 2021-2022 роках, %

Джерело: сформовано автором за даними [58]

Слід зазначити, що внаслідок споживання багатьох підакцизних товарів, зокрема, алкоголю через введення обмежень часу його продажу й призупинення роботи більшості розважальних закладів, знизилась обсяги надходжень до бюджету від акцизного податку.

Проведення розрахунків суми втрат від запровадження Урядом України податкових пільг на 2022 рік вказують на те, що загальний обсяг втрат державного бюджету України становить близько 255,7 млрд гривень. В той же час, у проекті Постанови про звіт про виконання Закону України «Про Державний бюджет України на 2022 рік» стверджується, що втрати державного бюджету складають 78,1 млрд грн (тобто 44%) та відповідно перевищують показники 2021 року, таким чином обсяг втрат від надання нових пільг становить 78,1 млрд грн, а це досить суттєвий показник для державного бюджету країни у стані війни [61].

Попри все, ми вважаємо, що бюджетну політику України щодо запровадження нових податкових пільг можна оцінити як досить ефективну, адже на початкових етапах війни в Україні такі заходи сприяли досягненню оперативного відновлення роботи підприємств й дозволили зберегти робочі місця. Проте, проблемним стало запровадження досить тривалого терміну користування податковими пільгами, адже у 2022 році бізнес зміг дещо адаптуватися до нових умов функціонування під час запровадження воєнного стану в країні і, в той же час, зараз потрібним є значно більший обсяг ресурсів та нові умови для досягнення розвитку, чого, нажаль, неможливо досягти лише за рахунок економії від сплати певних податків.

Четвертий виклик для формування державної бюджетної політики полягає у здійсненні вибору оптимальної структури видатків з бюджету України під час війни. Для цього необхідним стає проведення детального аналізу стану виконання зведеного бюджету за видами видатків за період 2021-2022 років (табл. 2.2).

Аналіз даних, представлених в таблиці, дозволяє зробити висновок, що Уряд України не зміг досягти виконання видаткової частини державного бюджету в повному обсязі протягом аналізованих років. В той же час, через повномасштабну війну з РФ в 2022 році можна спостерігати наявність значних проблем щодо виконання більшої частини статей видатків з державного бюджету України. Поява нагальної необхідності на виділення коштів для забезпечення фінансування інтенсивних бойових дій та, загалом, для підтримки безпеки в країні, вплинула на невиконання видатків на оборону держави через перегляд декілька разів планових показників видатків на сферу безпеки і оборони, й сума таких видатків протягом року неодноразово збільшувалась.

Проте, зважаючи на процес затягування військових дій в країні, важливе завдання державної бюджетної політики України полягає не тільки в фінансуванні оборонної сфери, а також у створенні умов, необхідних для досягнення розвитку економіки країни в умовах ведення бойових дій, що обґрунтовано тим, що наявність власних фінансових та виробничих ресурсів –

визначальний чинник одержання економічної перемоги. В той же час, дані представлені в таблиці підтверджують, що ступінь виконання видатків бюджету на економічні потреби знаходиться на дуже низькому рівні (28,9 %).

Таблиця 2.2

Функціональна класифікація виконання видаткової частини державного бюджету України протягом 2021-2022 років, %

Стаття видатків у бюджеті	2021 рік	2022 рік
Забезпечення загальнодержавних функцій	13,87	7,47
Сфера оборони держави	8,56	42,24
Підтримка громадського порядку, безпеки й судової влади	11,7	16,39
Видатки на економічну діяльність	12,14	3,53
Сфера охорони навколишнього й природного середовища	0,55	0,17
Сфера житлово-комунального господарства	0,01	0,02
Сфера охорони здоров'я	11,44	6,81
Забезпечення духовного й фізичного розвитку	1,07	0,41
Сфера освіти	4,28	2,16
Сфера соціального захисту й забезпечення	22,77	15,75
Міжбюджетні трансферти	13,6	5,06
Разом	100,0	100,0

Джерело: сформовано автором за даними [58]

Представлені дані вказують на те, що виконання видатків бюджету України в сфері забезпечення економічної діяльності не ґрунтується на потребах забезпечення економічного розвитку України у період триваючої широкомасштабної війни, в той же час, втрата значної частини виробничих потужностей в країні, закриття бізнесу може призвести до підвищення рівня я імпортозалежності вітчизняної економіки.

Безумовним є той факт, що оцінку видатків бюджету на економічні потреби можна розглядати лише в контексті негативних наслідків війни та необхідності збільшувати обсяги фінансування на забезпечення потреб сфери оборони та безпеки, проте, враховуючи значні обсяги фінансової допомоги, отримані від міжнародних організацій й країн-партнерів, можна говорити про можливість збільшення видатків на підтримку економічної діяльності в 2022 році. В той же час, потребує значного фінансування сфера охорони природного середовища, медицина й освіта.

Важливий елемент системи видатків державного бюджету на підтримку економічної діяльності – створення державних цільових програм розвитку, що необхідно реалізувати й створювати нові, спрямовані на досягнення розвитку релокованих підприємств та підприємств, що виробляють військову продукцію, на створення економічної інфраструктури та підтримку сфери логістики. Отже, відбудова економічної інфраструктури та логістики після окупації територій та в умовах блокади портів в Україні – не менш важливе завдання для держави, ніж сфера оборона, що обумовлено тим фактом, що диверсифікація шляхів транспортування та логістичних маршрутів перевезення продукції з основними країнами, на ринках яких відбувається збут української продукції, зокрема, товарів сільського господарства, дозволяє забезпечувати досягнення стабільного притоку валютної прибутків в Україну й забезпечує збільшення обсягів надходжень до бюджету у вигляді податків з зовнішньої торгівлі. Саме тому необхідно розглянути економічну класифікацію видатків бюджету України, що дозволить оцінити рівень фінансування інфраструктурних об'єктів з огляду на обсяги капітальних видатків з бюджету (табл. 2.3).

Представлені в таблиці данні є свідченням дуже малої частки капітальних видатків в загальній структурі видаткової частини бюджету України за 2022 рік, що є втричі менше показника 2021 року та становить тільки 3,27%. Також слід зауважити, що рівень виконання державою капітальних видатків значно нижче за поточні видатки в 2021 й 2022 роках, та становлять 85,51% та 64,73% відповідно.

Таблиця 2.3

Економічна класифікація видатків державного бюджету України за 2021-
2022 роки

Показник	2021 рік		2022 рік	
	Сума, млн грн	Рівень виконання, %	Сума, млн грн	Рівень виконання, %
Обсяг поточних видатків	1 356 168,40	97,86	2 617 051,40	83,74
Обсяг капітальних видатків	134 090,40	85,51	88 371,80	75,2
Питома вага капітальних видатків в загальній структурі видатків	-	9,0	-	3,3

Джерело: сформовано автором за даними [58]

Наявність таких результатів реалізації бюджетної політики України в період 2021-2022 років є свідченням відсутності ефективної стратегії щодо формування бюджетної державної політики, й також стратегії економічного розвитку загалом, адже базою для досягнення розвитку будь-якої економічної системи є сфера промисловості, якій характерний високий рівень доданої вартості виробленої продукції, впровадження інновацій й високий рівень інвестицій, й також розбудова інфраструктури та логістики.

Таким чином, проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що державна бюджетна політика в Україні не змогла впоратись із викликами щодо вибору напрямів фінансування, необхідних для досягнення економічного розвитку країни в умовах широкомасштабної війни.

2.3. Дослідження особливостей бюджетної політики України в умовах воєнного стану

Складні економічні умови та виклики, що постали перед Україною під час війни, вимагають від всіх учасників бюджетного процесу дотримання зваженого та продуманого підходу в процесі визначення основних напрямів щодо витрачання бюджетних коштів. Такий підхід дає змогу посилювати українську армію, фінансувати сферу оборони та соціального захисту під час протистояння країні-агресору й одночасно дотримуватися зобов'язань щодо виконання державою соціальних функцій. Бюджет та бюджетна політика держави відображає зобов'язання держави у забезпеченні ефективного функціонування механізмів та дотриманні принципу прозорості в процесі формулювання та виконання цілей щодо витрачання коштів держави, що дозволить сформувати високий рівень довіри до влади та реалізувати позитивні очікування суспільства.

В той же час визначення та досягнення короткострокових пріоритетів бюджетної політики України, які зазначені в державному бюджеті, складеному на наступний рік, повинно стати наступним обґрунтованим кроком в процесі досягнення основних стратегічних напрямів та цілей України. Незважаючи на сучасні надскладні умови щодо макрофінансової ситуації, що стала результатом повномасштабного вторгнення й триваючої агресії з боку РФ проти України, вплив нових викликів в політичній, економічній та соціальній сферах, значну невизначеність й обмеження в різних сферах життя та діяльності населення, сьогодні особливого значення набула необхідність чіткого визначення головними розпорядниками коштів бюджету України стратегічних векторів, цілей та завдань, що дозволять відновити й розвивати, подальший курс формування й реалізації політики держави в відповідних визначених сферах, розраховану на середньостроковий період, враховуючи реалії воєнного часу й завдання післявоєнного відновлення країни.

Слід відзначити, що в Україні відсутня єдина затверджена концепція загального стратегічного бачення державою процесів соціально-економічного розвитку країни, що позначається на складанні бюджетних запитів головними розпорядниками державних коштів, які подекуди носять номінальний характер. Саме Уряд визначає перелік основних цілей державної бюджетної політики в відповідних сферах діяльності, при цьому формування й реалізацію таких цілей забезпечують розпорядники, враховуючи рівень пріоритетності цілей для країни та актуальність, проводиться аналіз розвитку (або відновлення) відповідних сфер діяльності, що базується на стратегічних планах з врахуванням домовленостей, які досягла Україна зі своїми країнами-партнерами.

Слід зазначити той факт, що погоджені в довоєнний період основні стратегічні плани та документи щодо економічного розвитку, такі як Національна економічна стратегія України на період до 2030 року, що була затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 № 179 [62], втратила актуальність на сучасному етапі.

Зараз визначення нових стратегічних документів, направлених на досягнення економічного розвитку країни, ще перебуває на стадії формування основних підходів, зокрема, розробляються пропозиції для формування єдиної концепції щодо функціонування країни в післявоєнний період, формується модель України, що мала бути розробленою на виконання доручення Прем'єр-міністра України Д. Шмигала від 14.03.2023 № 7569/0/1-23 [63].

Такими чином, на сучасному етапі важливе завдання, виконання якого має бути забезпечено в короткостроковій перспективі в бюджетному процесі 2023 року, полягає у визначенні стратегічних цілей та пріоритетів державної бюджетної політики, що мають стати основою для формування основних цілей та бюджетних показників України на наступний плановий 2024 рік а також у середньостроковій перспективі – на період 2024–2026 років.

Так, до основних пріоритетних завдань державної бюджетної політики України у відповідності до майбутньої Української доктрини на період 2024 року й в середньостроковій перспективі визнано такі:

1) дотримання філософії перемоги України:

- першочергове значення віддається фінансуванню сектору безпеки країни та сфери оборони;
- необхідність посилення обороноздатності України для забезпечення опору та відсічі агресії з боку РФ;

2) глобальний характер української безпеки:

- здійснення реформування в сфері оборонно-промислового комплексу держави;
- виробництво в Україні сучасного озброєння, зокрема, розробка та випуск морських дронів та безпілотних апаратів;

3) дотримання «політики героїв»:

- формування системи надання підтримки військовим та їх сім'ям;
- забезпечення ментальної та фізичної реабілітації ветеранів бойових дій, здійснення їх інтеграції в суспільне життя й економічному систему;

4) політика справедливості використання державних коштів:

- підвищення рівня ефективності використання коштів з державного бюджету України;
- надання компенсації збитків постраждалим через війну з РФ;
- надання соціальної підтримки громадянам;
- відновлення житла та майна, зруйнованої інфраструктури;

5) досягнення трансформації України за 10 років:

- надання стимулів щодо розвитку економічної діяльності й підтримка підприємництва;
- створення необхідних умов для забезпечення повернення українців в країну – створення нових робочих місць, підвищення якості освіти, надання сучасних медичних послуг тощо [64].

Перелік ключових підходів щодо визначення основних цілей державної бюджетної політики України визначений Інструкцією з підготовки пропозицій до Бюджетної декларації, затвердженої наказом Мінфіну від 21.07.2022 № 207.[65]. Такі цілі передбачають необхідність, зокрема, виконання таких вимог до державної бюджетної політики:

- охоплення всієї діяльності головного розпорядника коштів, зокрема такої, яка здійснюється згідно відповідних бюджетних програм щодо загальнодержавних видатків й кредитування;

- спрямованість на досягнення певних результатів;

- можливість оцінки з використанням показників щодо досягнення встановлених цілей;

- наявність розуміння щодо отримання кінцевих результатів діяльності в відповідних сферах або чітке визначення напрямів руху змін, які спрямовані на досягнення покращення поточної ситуації чи вирішення наявних проблем в певній сфері діяльності.

Для того, щоб забезпечити належний рівень управління бюджетними коштами держави та отримати дієві результати щодо досягнення встановлених цілей державної бюджетної політики, головними розпорядниками коштів мають бути розроблені плани їх діяльності на певний період (зокрема, середньострокові плани), зокрема, мають бути визначені заходи, необхідні для реалізації відповідних інвестиційних проектів держави. В процесі складання таких планів необхідно враховувати домовленості, досягнуті з міжнародними організаціями-партнерами України, що пов'язані, зокрема, з процесом відновлення регіонів та територій країни, які постраждали через збройну агресію РФ проти України, та які мають стати підґрунтям для налагодження співпраці в процесі відбудови держави у середньостроковому періоді. Крім того, варто зауважити, що такі плани являють собою основу для здійснення розрахунку та розподілу граничних значень бюджетного запиту.

Слід звернути увагу на той факт, що Уряд України у червні 2023 року підписав та надіслав до Міжнародного валютного фонду Лист щодо намірів

Уряду й НБУ [66] для здійснення першого етапу перегляду оновленого пакету заходів в економічній та фінансовій сферах, що включає чотирирічну програму в межах Механізму розширеного фінансування (Extended Fund Facility – EFF) [67], мета якої – відновити фіскальну й боргову стійкість України та одночасно сприяти досягненню довгострокового зростання в контексті післявоєнного відновлення та відбудови нашої держави на шляху до вступу в Євросоюз. Відповідно до цієї Програми EFF на Україну було покладено низку зобов'язань, зокрема таких як:

1) Поточні плани на 2023 рік:

– здійснювати протидію тиску непрофільних категорій державних видатків з бюджету, враховуючи той факт, що пріоритетним напрямом спрямування фінансових ресурсів на сучасному етапі є забезпечення ведення бойових дій та фінансування армії;

– визначати потенційно можливий перелік джерел для повного фінансування реалізації будь-яких ініціатив, що можуть збільшити обсяг поточних видатків: через залучення нових ресурсів, через компенсаційні фіскальні заходи;

– здійснювати нагляд та суворий контроль щодо зобов'язань й подальший нагляд в процесі виконання бюджетних коштів;

– визначення загального обсягу видатків близького до рівнів, які передбачались на момент схвалення програм, за умови зміни їх складу;

– недопущення нарощення простроченої заборгованості бюджету (як в поточний, так й в наступні бюджетні періоди);

2) середньострокові перспективні напрями:

– максимальна межа видатків має враховувати виконання потреб воєнного часу, проте з внесенням певних змін в орієнтації на нові пріоритетні напрями, зокрема такі, що направлені на надання соціального захисту населенню, відновлення й відбудову країни тощо;

– післявоєнний період передбачає поступове скорочення обсягів витрат з держави на забезпечення оборони, й одночасне спрямування ресурсів на відновлення й відбудову, й також соціальне забезпечення з метою задовольнити післявоєнні потреби суспільства й захистити його вразливі верстви.

Крім того на виконання Меморандуму з МВФ у 2023 році поряд з проектом Державного бюджету України на 2024 рік передбачено представлення планових показників бюджету на період 2025–2026 років, що направлене на сприяння підвищення рівня передбачуваності всієї бюджетної системи країни та які стануть основою для відновлення в Україні через застосування системи бюджетного планування на середньостроковий період [68].

Так, Верховною Радою України було прийнято Закон України від 27.07.2023 № 3278-IX «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо забезпечення передбачуваності бюджетної політики та посилення боргової стійкості» [69], який направлений на виконання зобов'язань Урядом згідно чотирьом структурним векторам Меморандуму із МВФ, в якому передбачено внесення таких змін:

- відновити з 01.01.2024 року в Україні дію норм Бюджетного кодексу України про необхідність складання бюджетних декларацій, що є документом середньострокового планування бюджету;
- відновити дії норм ст. 52, зазначені в Бюджетному кодексі України й посилити роль Мінфіну як владного органу, що відповідає за досягнення збалансованості та обґрунтованості показників виконання бюджету в процесі внесення змін у законах та нормах про державний бюджет;
- розробити Стратегію управління державним боргом України на середньострокову перспективу, й встановлення з 2023 року вимог щодо розміру граничних обсягів надання Україною державних гарантій.

Слід зазначити, що з 2023 року головними розпорядниками здійснюється розподіл встановлених Міністерством фінансів граничних показників, розрахованих на середньостроковий період та складаються бюджетні запити у

відповідності з новою Інструкцією з підготовки бюджетних запитів, яка затверджена наказом Мінфіну від 21.12.2022 № 450 [70]. Цією Інструкцією передбачено необхідність складання бюджетного запиту згідно двом формам: Формою БЗ-1 (загальною) й Формою БЗ-2 (індивідуальною). Також передбачено, що після розподілу бюджетних граничних обсягів коштів необхідно визначитися з необхідністю здійснення додаткових видатків або надання кредитів у загальному фонді державного бюджету України на 2024 рік згідно бюджетним програмам з метою реалізувати першочергові й стратегічні завдання визначені Президентом України, Урядом та Верховною Радою України й надавати всі дані до Мінфіну в строки, встановлені інструктивним листом.

Слід звернути увагу, що для відновлення рівня боргової стійкості бюджету України та згідно досягнутим домовленостям нашої держави з міжнародними партнерами передбачається досягнення поступового зниження обсягів дефіциту бюджету з поточного показника 27,0 % від ВВП країни, який заплановано на 2023 рік, до показника 20,8 % від ВВП – в 2024 році, та до 11,4 % від ВВП країни – на 2025 рік, 7,0 % від ВВП – до 2026 року.[64].

Слід зазначити, що рішення про показники державного бюджету України будуть прийматися враховуючи поточну воєнну ситуацію в країні й сучасні умов функціонування національної економіки.

В процесі здійснення розподілу основних показників державного бюджету України на період 2024–2026 років визначено необхідність враховування таких умов:

- 1) розрахунок граничних показників відбувається враховуючи необхідність здійснення перегляду, впорядкування та оптимізації обсягів видатків держави в різних сферах, засновуючись на Законі України «Про Державний бюджет України на 2023 рік» (зі змінами) [64], крім обсягів видатків з бюджету, направлених на оплату праці;

2) в процесі підготовки бюджетного запиту необхідно використовувати ключові прогностні макроекономічні показники, які надіслано у листі Мінекономіки України від 29.06.2023 № 3011-05/31540-03[71].

В той же час, через збереження в країні високого рівня невизначеності в сфері оборони та безпековому середовищі країни, динамічні зміни внутрішніх й зовнішніх умов економічної діяльності, існує можливість подальшого уточнення основних прогностичних макроекономічних показників (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Ключові макроекономічні показники економічного та соціального розвитку України на середньостроковий період

Показники	Прогностне значення		
	2024 рік	2025 рік	2026 рік
ВВП номінальний, млрд грн	7824,8	9209,4	10654,0
Темп приросту до попереднього року, %	105,0	107,0	107,5
Індекс споживчих цін на кінець року, %	110,8	107,0	105,8
Індекс цін виробників продукції на кінець року, %	112,5	108,6	107,1
Середньомісячна зарплата, грн	21 852,0	25 645,0	29 625,0
Середньомісячна зарплата, скоригована на індекс споживчих цін, %	106,0	106,9	108,8
Середньорічний обмінний курс гривня/долар США (в середньому за рік)	41,4	44,5	43,0

Джерело: сформовано автором за даними [64]

Враховуючи високі безпекові ризики прогностні значення показників на 2023 рік є досить консервативними. Незважаючи на те, що протягом року була

досягнута певна стабілізація економічної ситуації в країні, слід визнати наявність високого рівня невизначеності ключових прогностичних показників макроекономічного розвитку. Крім того, варто відзначити значні розбіжності в проведенні оцінки перспектив економічного розвитку та основних показників різними незалежними експертними організаціями.

Проте загалом, враховуючи значний рівень адаптивності економічних агентів та всієї системи української економічної системи до нових умов функціонування в воєнний час й з огляду на досягнення поступового відновлення, що вже спостерігається в країні, можна очікувати висхідну позитивну динаміку економічного розвитку України: зростання ВВП країни на 2,8 % в 2023 році, зростання ВВП на 5 % протягом 2024 року та пришвидшення економічної динамки до рівня 7 % в 2025 році й 7,5 % в 2026 році. Зазначену динаміку можна досягти через уповільнення темпів інфляційних процесів вітчизняної валюти з 14,7 % в 2023 році до показника 5,8 % в 2026 році [64].

Слід визнати, що в середньостроковій перспективі для України умови функціонування економічної системи залишатимуться дуже складними, а наслідки війни будуть позначатися на соціальному та економічному розвитку країни ще тривалий час, а в той час як негативний вплив на відновлення ВВП держави чинять безпекові чинники й міграційні процеси.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

3.1. Можливості адаптації зарубіжного досвіду щодо реалізації бюджетної політики в Україні

В умовах нової економічної реальності, нестабільності функціонування національної та світової фінансової системи, посилення вимог щодо оптимізації державних витрат та коригування соціально-економічної політики в усіх країнах особливої актуальності набувають питання забезпечення стійкості бюджетної системи, ефективного використання бюджетних коштів та досягнення фінансової безпеки. Визнання на міжнародному рівні необхідності застосування принципів ефективного та відповідального управління державними фінансами сприяло використанню нових підходів до реалізації бюджетної політики. У межах цих підходів реалізація бюджетної політики та проведення необхідних бюджетних реформ спрямовані на використання середньострокового та довгострокового бюджетного планування з метою забезпечення фінансової стабільності, ефективності державних видатків та підвищення відповідальності за результати використання бюджетних коштів.

В останні десятиліття нові підходи до реалізації бюджетної політики в багатьох країнах з розвиненою та перехідною економікою були пов'язані з реформою системи управління державними фінансами та її елементами:

- бюджетного планування та прогнозування;
- оперативного управління бюджетними коштами;
- державного (муніципального) фінансового контролю [72, с. 60].

Реформа здійснювалася відповідно до принципів ефективного та відповідального управління. Правовою основою оновлення бюджетної політики там були офіційно прийняті міжнародними організаціями (МВФ, Світовим

банком, ОЕСР, Європейським Союзом) кодекси, рекомендації, правила, процедури та інші методичні документи, орієнтовані ефективно управління державними та муніципальними фінансами (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Правові засади вдосконалення бюджетної політики в зарубіжних країнах

Правові акти	Статус	Мета правового регулювання
Пакт про стабільність та економічне зростання. Правила фінансового контролю ЄС щодо країн, що приєдналися	Сформульовані фінансові норми мають юридичну силу і обов'язкові для всіх країн - членів ЄС	Фінансова стабільність, фінансова дисципліна, стан бюджету уряду в середньостроковій перспективі
Кодекс належної практики щодо забезпечення прозорості у бюджетно-податковій сфері (МВФ). Оптимальна практика забезпечення прозорості бюджету (ОЕСР). Лімська декларація керівних засад контролю (ІНТОСАІ). Керівні принципи здійснення реформи управління громадськими фінансами Співдружності націй	Визначають належну практику організації бюджетного процесу на всіх його стадіях з метою забезпечення прозорості, стійкості та ефективності бюджетної системи та успішного проведення бюджетних реформ. Не є обов'язковими для дотримання	Регламентація ходу реалізації бюджетних реформ для впровадження кращої практики управління державними та муніципальними фінансами. Дотримання цих правових норм є особливо важливим у країнах, що розраховують на фінансову підтримку з боку міжнародних фінансових організацій

Продовження Таблиці 3.1

<p>Керівництво ОЕСР щодо переходу до сучасних методів управління громадськими фінансами. Управління державними видатками (Азіатський банк розвитку). Національні кодекси належної практики (наприклад, Посібник з належної практики міністерства Великобританії з міжнародного розвитку)</p>	<p>Розроблені, перш за все, для країн з перехідною економікою та країн, що розвиваються, де фінансове сприяння та допомога таких організацій мають вагоме значення. Носять рекомендаційний характер</p>	<p>Надання сприяння країнам з перехідною економікою та країнам, що розвиваються, при переході до сучасних принципів управління державними та муніципальними фінансами</p>
--	---	---

Джерело: сформовано автором за даними [73, с. 143]

Незважаючи на велику кількість розроблених міжнародних правових актів та методичних матеріалів щодо проведення бюджетних реформ та висвітлені в них аспекти ефективного управління державними фінансами, у правових нормах та методичних рекомендаціях міжнародних організацій у ряді випадків використовуються різні підходи до оцінки бюджетної стійкості, прозорості та ефективності реалізації бюджетної політики. Відсутність у світовій практиці єдиних принципів та прийомів проведення бюджетних реформ, різний рівень економічного розвитку країн, політичні та інші фактори зумовили застосування різних підходів до реформування бюджетної політики.

Реформи бюджетної політики проводилися та продовжують здійснюватись у зарубіжних країнах у рамках реалізації концепції ефективного управління державними фінансами (Effective Public Financial Management, EPFM). Ця концепція націлена на максимально ефективне використання бюджетних коштів, високий рівень прозорості та підзвітності у сфері

державних (муніципальних) фінансів та забезпечення довгострокового економічного розвитку.

Характеризуючи зарубіжний досвід застосування цієї концепції у межах реалізація бюджетної політики, можна назвати чотири основні моделі реалізації концепції ефективного управління державними (муніципальними) фінансами, у ході здійснення яких відбувається вдосконалення бюджетної політики.

Перша та найбільш часто досліджувана як у зарубіжній, так й українській економічній літературі модель – новий суспільний (державний) фінансовий менеджмент (New Public Financial Management, NPFM) – була сформована в результаті переосмислення теорії державного управління та переходу від державно-адміністративного управління до державного менеджменту на ринкових засадах, тобто, управлінню, орієнтованому на результати. Ця модель стала застосовуватися практично починаючи з 1980-х років у ряді країн ОЕСР (Великобританії, Сполучених Штатах, Новій Зеландії, Канаді, Франції, Німеччині, Японії та інших) та в деяких країнах, що розвиваються. У ході її реалізації використовуються інші підходи до управління громадським сектором, впроваджуються нові методи та інструменти управління [74, с. 90].

У моделі «новий державний фінансовий менеджмент» передбачається реалізація наступних п'яти ключових елементів:

- 1) зміна у системі фінансової звітності (перехід від касового методу обліку, заснованого на обліку готівкових коштів, до методу нарахування);
- 2) децентралізація бюджетів;
- 3) використання ринкової витратної та цінової систем;
- 4) застосування оціночного підходу до діяльності уряду, державних (муніципальних) структур, програм, бюджетних установ та державних корпорацій;
- 5) оцінка ефективності на основі внутрішнього та зовнішнього аудиту, що включає як безпосередньо економічну ефективність, так і оцінку результативності (дієвості) з позицій не тільки якості наданих державних

(муніципальних) послуг, а й отриманих суспільних ефектів (впливу на рівень добробуту, безпеки чи забезпечення) суспільними благами [75, с. 291].

Водночас, повнота, тимчасовий період та ефективність реалізації елементів даної моделі у різних країнах різняться, що обумовлено політичними, економічними та соціальними особливостями їх розвитку. Серед країн, які першими практично повністю застосували цю модель, можна назвати Нову Зеландію, Австралію та Великобританію. При цьому в Австралії в ході реформування управління державними (муніципальними) фінансами та вдосконалення бюджетної політики акцент робився на результативності діяльності міністерств та складанні бюджету. У Великій Британії та Канаді було створено інструменти оцінки великих галузевих програм витрат. У Новій Зеландії, навпаки, насамперед виходили з оцінки результативності діяльності бюджетних організацій, надалі поширивши оцінку ефективності на рівень органів державної влади, великі галузеві програми та бюджету загалом. У деяких країнах (Ірландія, Сінгапур) в ході державних реформ використовувалися лише окремі елементи цієї моделі [76, с. 62].

Друга модель, яка також часто застосовується в ході реалізації концепції ефективного управління державними фінансами, особливо в англосаксонських країнах, – управління державними видатками (Public Expenditure Management Approach, PEМА). Вона використовується з метою підвищення ефективності та прозорості видатків бюджетів на реалізацію прийнятих державних (муніципальних) програм. Можна виділити такі особливості цієї моделі управління державними витратами:

- модель фокусується на результатах у формі суспільних ефектів і розглядає витрати як засоби, які необхідні для досягнення бажаних результатів. Таким чином, дана модель є підходом до бюджетування державного сектора, орієнтованим на досягнення бажаних соціальних ефектів;

- модель наголошує на важливості наявності належних процесів та правил (наприклад, у частині практики поведінки суб'єктів у бюджетному процесі, правил формування та використання бюджетних коштів), які

призводять до бажаних результатів у формі очікуваного ефекту від проведення певної бюджетної політики, здійснення програми видатків або надання бюджетних коштів [77, с. 37].

У даній моделі належний бюджет – це бюджет, що дозволяє виробляти результати у формі товарів та послуг, які ведуть до покращення бажаних суспільних ефектів (наприклад, рівня забезпечення населення суспільними благами). Якщо здійснення правил і процедур у рамках бюджетної політики призводить до поганих результатів (ефектів), то такі правила та процедури вважаються помилковими та мають бути реформовані;

У межах цієї моделі діяльність органів державної влади та галузевих відомств формулюється у вигляді цілей (місій) та результатів. При цьому декларується, що міністерства та відомства повинні мати управлінську гнучкість та певну фінансову самостійність. Остання на практиці реалізується шляхом надання права самостійно перерозподіляти кошти між різними статтями видатків у межах загальної суми бюджетних асигнувань (Австралія, Фінляндія, Швеція, ПАР) та переносити невикористані бюджетні кошти на наступний рік для досягнення запланованих результатів (Німеччина, Канада, Угорщина, Франція, Нова Зеландія) [78, с. 32].

Таким чином, при переході від традиційного бюджетування до бюджетування в рамках моделі управління державними видатками акцент зміщується на інститути, що беруть участь у бюджетному процесі, прозорість та підзвітність їх діяльності та ув'язування видатків бюджету з вимірними проміжними та кінцевими результатами. Використання цієї моделі на практиці потребує зміни фінансово-господарської діяльності бюджетних установ, ролі одержувачів бюджетних коштів та органів контролю. У цьому значимість правил (правових основ), яким вони підпорядковуються, за якими формують та використовують ресурси, значно підвищується.

У рамках третьої моделі реалізації концепції ефективної системи управління державними фінансами та реформування бюджетного процесу – отримання базових прав (Getting the Basics Right) – акцент робиться на

розумінні основ, на яких будується реформа та послідовності проведення реформи, а не на конкретних методах її реалізації. На відміну від моделі управління державними витратами, модель отримання базових прав передбачає досягнення ефекту загальної бюджетної дисципліни, без якого неможливо реалізувати ефективний розподіл ресурсів (алокаційну ефективність) та операційну ефективність [79, с. 36].

У цій моделі описуються механізми та елементи, які спочатку мають бути в бюджетній політиці та без яких неможливо перейти до більш складних «базових прав» для реформування державного управління, бюджетної політики та реалізації концепції ефективного управління державними фінансами. На практиці така модель активно підтримувалася Світовим банком і використовувалася в країнах з перехідною економікою та в країнах, що розвиваються. «Базові права» були повністю прийняті в таких країнах, як Болгарія та Гватемала, однак у деяких країнах, що використовували цю модель, вони були реалізовані не повністю. Наприклад, Ямайка та Парагвай ухвалили основні засади ведення бюджетного процесу на основі базових прав, але облік продовжували вести касовим методом [80].

Четверта модель реформування системи управління державними (муніципальними) фінансами та вдосконалення бюджетної політики заснована на використанні методу платформ (Platform Approach). Цей метод вважається ціліснішим у порівнянні з методом отримання базових прав, оскільки орієнтований на здійснення комплексу заходів, спрямованих на підвищення рівня («платформ») компетенції. Кожна платформа націлена на передбачуваний результат реалізації запланованих заходів. Після того, як платформи визначені, пропонується ряд ітераційних кроків для розробки плану дій для кожної конкретної платформи, у тому числі початкових заходів, необхідних для подальших платформ. Таким чином, платформи відображають основні етапи проведення реформи та основні заходи щодо зміни бюджетного процесу відповідно до її основних цілей [81, с. 173].

Метод реформування бюджетної політики на основі платформ знайшов практичне застосування в ряді країн, що розвиваються, і в країнах з перехідною економікою, у тому числі в Камбоджі, Уганді, Кенії, Киргизстані, Індії та інших. У практиці першої платформи поруч із базовою системою вводилися такі поняття, як «делегування фінансових повноважень одержувачам бюджетних коштів» і «бюджетування, орієнтоване на результат» [82, с. 76].

На успішність використання методу платформ на практиці впливають такі фактори, як реалістичні терміни (часові рамки) проведення ітераційних кроків (заходів) у межах кожної платформи, а також відкритість і чесність публічної влади в оцінці заходів, що проводяться, та її готовність вчасно відмовитися від неефективних проектів. Крім того, оскільки цей метод застосовується в країнах, які отримують цільову фінансову підтримку на проведення реформ від країн-партнерів, що входять до міжнародних фінансових організацій, то до факторів успіху реалізації цього методу можна віднести відсутність надмірного тиску з боку країн-партнерів на хід проведення реформ та взаємодію із ними з урахуванням тривалого процесу консультацій.

В ході реформування бюджетної політики в зарубіжних країнах також використовувався підхід посилення (Strengthened Approach to PFM Reform) з метою оптимізації взаємодії між країнами-донорами, що надають фінансову підтримку реформам системи державного (муніципального) управління, що проводяться в країнах з перехідною економікою і країнах, що розвиваються, та країнами-реципієнтами. Цей підхід передбачає реформування бюджетного процесу за рахунок того, що в рамках державної політики удосконалюється взаємодія чотирьох основних елементів: Уряду, звітності та показників, донорів (стратегія сприяння розвитку країни), програми нарощування потенціалу [82, с.78].

Використання цього підходу на практиці призводить до позитивних змін у програмі реформи на основі аналізу досягнутих результатів та існуючих проблем, сильних і слабких сторін реалізованих заходів, а також механізму взаємодії між країнами-донорами та країнами-реципієнтами.

Незважаючи на існування різноманітних моделей реалізації концепції ефективною реалізації бюджетної політики та розроблених у рамках цих моделей різних підходів до реформування бюджетного процесу, всі вони реалізуються в кожній країні з урахуванням особливостей її економічного розвитку, державного устрою, політичних, соціальних, національних та інших факторів та зачіпають всіх учасників бюджетного процесу.

Узагальнюючи зарубіжний досвід в процесі формування успішної та ефективною бюджетної політики, необхідно виділити низку ключових моментів, що визначають відмінні особливості впровадження нових елементів та технологій у бюджетний процес та успішність управління державними фінансами, на які необхідно звернути увагу Уряду України:

1) проведення реформи бюджетної політики, спрямованої на підвищення ефективності управління державними фінансами та відповідальності за результати управління, передбачає комплексне використання як єдиних для всіх країн підходів та методик, так й самостійно розроблених та реалізованих програм, принципів та методик, у яких враховано накопичений історичний досвід, модель економічного розвитку та особливості функціонування національної бюджетної системи. Тому зміст та механізм реалізації реформи бюджетної політики в кожній країні мають свої особливості та специфіку;

2) реформа бюджетної політики – це тривалий процес, який займає не одне десятиліття та передбачає комплексне та послідовне здійснення певного набору заходів. Якщо ця послідовність порушується, то реформа бюджетної політики або сповільнюється, або стає недосяжною;

3) найбільш цікаві та оригінальні розробки моделей та підходів до вдосконалення бюджетної політики характерні для розвинених країн з правовими системами англосаксонської правової традиції, де реформи бюджетного процесу проводилися та продовжують реалізовуватися або у складі глобальних реформ управління державним сектором, або в рамках його часткової модернізації. Інші країни намагаються адаптувати їхній досвід для національної бюджетної системи та стадій бюджетного процесу, але складні

елементи бюджетування за результатами не завжди вдало ними освоюються. Найбільш успішне впровадження елементів бюджетування, орієнтованого на результату, відбувається між країнами – авторами нових оригінальних розробок в управлінні державними (муніципальними) фінансами;

4) в усіх зарубіжних країнах удосконалення бюджетного процесу пов'язане з подальшим розвитком податкового та бюджетного законодавства з метою повного охоплення всіх податково-бюджетних процедур. Ефективне та відповідальне управління державними (муніципальними) фінансами передбачає застосування якісних нормативно-правових актів, що регулюють бюджетний процес, які повинні мати високий рівень охоплення всіх бюджетних процедур, у тому числі містити чіткі та однозначні формулювання правових норм та їх наукове обґрунтування з урахуванням різних сценаріїв розвитку національної економіки у середньостроковому та довгостроковому періодах;

5) на всіх стадіях бюджетного процесу важливе місце відводиться використанню науково обґрунтованих процедур, методів та критеріїв моніторингу управління державними (муніципальними) фінансами, у тому числі для оцінки ступеня реалізації (життєздатності) прийнятих рішень у ході бюджетної політики;

6) орієнтованість державної бюджетної політики на результати передбачає своєчасне надання достовірної інформації про бюджетний процес, діючі та прийняті видаткові зобов'язання, зміни дохідної бази бюджетів на всіх рівнях управління для запобігання невинновданому зростанню державних витрат, підвищення якості державних (муніципальних) послуг, зниження ризику «політичних рішень» у ході бюджетного процесу;

7) незважаючи на впровадження в бюджетну політику в зарубіжних країнах великої кількості індикаторів результативності, досі зберігається проблема оцінки суспільного ефекту від реалізації державних програм та інтеграції системи управління цілями та результатами діяльності розпорядників та одержувачів бюджетних коштів у бюджетному процесі. На практиці для оцінки результативності видатків бюджетів найчастіше використовуються

показники ефективності щодо оцінки ціни, кількості та якості громадських послуг, що надаються за рахунок бюджетних коштів;

8) впровадження управління та бюджетування за результатами у країнах може відбуватися як знизу нагору, тобто, спочатку застосовуватися як до державних установ, так й зверху вниз, лише на рівні уряду та міністерств;

9) важливим складовим елементом реформи бюджетної політики в зарубіжних країнах є застосування нових стандартів обліку та звітності у державному секторі та сучасних інформаційних технологій у бюджетному процесі;

10) успіх у реалізації національних програм проведення реформ бюджетної політики безпосередньо залежить від чіткого розуміння напрямів реформи та її кінцевих цілей, грамотної оцінки вихідного рівня управління державними фінансами, ступеня готовності учасників бюджетного процесу до проведених новацій, комплексності та послідовності реалізації інструментів бюджетування, орієнтованого на результат, від кваліфікації та компетенції державних службовців, які керують державними фінансами.

Таким чином, удосконалення бюджетної політики на сучасному етапі пов'язане із зміною системи управління державними фінансами, трансформацією механізму взаємодії органів законодавчої та виконавчої влади у бюджетному процесі та передбачає подальше впровадження дієвих інструментів бюджетування та методів програмно-цільового та середньострокового фінансового планування.

3.2. Напрями вдосконалення бюджетної політики України в умовах воєнного стану

Війна є шоком для економіки країни, внаслідок якої знижується обсяг виробництва та підвищуються ціни. В цей період бюджетна політика країни має

забезпечувати баланс між стримуванням інфляції та необхідністю обмежувати втрати обсягом виробництва. Більшу частину тиску на ціни надають сили, які не піддаються контролю центральних банків, наприклад шоки на ринках енергоносіїв та продовольства та порушення виробничо-збутових ланцюжків. Однак розробникам бюджетної державної політики слід дотримуватися курсу на нормалізацію умов кредитування, щоб допомогти приборкати інфляційні очікування.

Органам державного управління слід взаємодіяти з соціальними партнерами, щоб запобігти інфляційному тиску, у тому числі через надання достатньої підтримки домашнім господарствам і компаніям, які мають труднощі з оплатою товарів, що подорожчали. Щоб подолати шок пропозиції, слід допустити дію автоматичних бюджетних стабілізаторів, таких як підвищення страхування на випадок безробіття та зниження податкових платежів. Ці заходи призведуть до збільшення дефіциту бюджету, коли погіршаться перспективи економічного зростання, що є допустимим, та посилять тиск на державні фінанси. При цьому з боку бюджетної політики можуть бути потрібні додаткові заходи підтримки економіки, якщо реалізуються основні ризики.

Завдання Уряду полягатиме в формуванні в Україні стійкої економіки, яка є стимулом для повернення біженців. На відновлення зруйнованої інфраструктури знадобиться значне фінансування із суттєвим безоплатним елементом. Реконструкція та переселення сприятимуть поверненню біженців та пожвавленню економічного зростання. Проведення реформ щодо зміцнення інститутів та державної політики забезпечить максимальні дивіденди від відновлення для економічного зростання.

Таким чином, враховуючи затягування перебігу воєнних дій в Україні та руйнування національної економіки внаслідок війни, на нашу думку, доцільно запропонувати кілька основних заходів, спрямованих на вдосконалення основ бюджетної політики України під час воєнного стану в країні.

По-перше, доцільним буде негайне прийняття на законодавчому рівні стратегії (стратегічних напрямів) розвитку економіки України на період дії воєнного стану в країні та на етапі повоєнної відбудови держави, в якій головне місце посідає бюджетна політика держави.

До такої стратегії розвитку повинні бути включені такі ключові групи першочергових цілей держави:

- 1) досягнення розвитку промислових підприємств, діяльність яких пов'язана з виробленням продукції з високою доданою вартістю;
- 2) сприяння розвитку приватних та державних підприємств, які входять до військово-промислового комплексу країни;
- 3) здійснення трансформації, відбудови та будівництва об'єктів економічної, енергетичної й логістичної інфраструктури держави.

По-друге, необхідно створити державні цільові програми, направлені на розвиток, мета яких буде полягати у фінансуванні виконання всіх з перелічених груп стратегічних завдань країни.

По-третє, необхідним стає не просто створити бюджетний цільовий фонд для відбудови України, а й пильно слідкувати за його використанням. Створення має початися ще до закінчення військових дій, а кумуляція коштів до цього фонду має бути розпочата негайно, як з джерел міжнародної допомоги, так й з внутрішніх джерел фінансування.

Так, розглядаючи цілі формування економічної стратегії держави й бюджетної політики України в умовах воєнного стану та в період повоєнної відбудови нашої держави, можна припустити, що досягнення розвитку сфери промисловості може стати основою у створенні робочих місць для населення й поступово дозволить мінімізувати імпортозалежність національної економіки, яка суттєво підвищилася на сучасному етапі. Крім того, основну роль в процесі відбудови національної економіки повинні відіграти українські підприємства, що можуть виготовляти більшу частину необхідних для відбудови об'єктів будівельних матеріалів, машини, реалізовувати інфраструктурні проекти тощо.

Мета перенесення акцентів бюджетної політики країни на розвиток підприємств переробної промисловості полягає у мінімізації сировинної орієнтації української економіки та зниження частки доходів від реалізації в ВВП й експортних операціях. Можна вважати досягнутою зазначену ціль за умови, що через 2-3 роки після закінчення війни частка продукції підприємств переробної промисловості в загальній структурі вітчизняного експорту досягне рівня 50% (за підсумками 2021 року така частка становила – 30%) [83].

Крім цього, сприяння розвитку підприємств переробної промисловості через збільшення та трансформацію структури видатків бюджету на забезпечення економічної діяльності надасть можливість, в перспективі, збільшувати обсяги доходів державного бюджету через збільшення суми надходжень до дохідної частини бюджету України з податку на прибуток й податку на доходи фізичних осіб.

Враховуючи затяжний характер війни в Україні й перспективи трансформації національної сфери оборони й світового безпекового сектору, змінення акцентів в бюджетній політиці держави щодо фінансування потреб військово-промислового комплексу країни також дозволить забезпечити отримання позитивного ефекту, який виражатиметься в розвитку національної економічної системи, адже можна з впевненістю сказати, що випробувані в боях військові прилади та розробки, створені українськими підприємствами, будуть користуватися попитом на міжнародному ринку зброї.

Негативного досвід блокади українських портів й руйнування об'єктів енергетичного сектору та інфраструктури країни продемонстрував, що основна умова функціонування та розвитку будь-якої економіки полягає у фінансуванні цих сфер, отже необхідно спрямовувати державні видатки на забезпечення розвитку інфраструктури, що доцільно не лише як під час дії в країні воєнного стану, так й в період повоєнної відбудови.

Для досягнення перелічених цілей та завдань необхідною стає ефективна та виважена реалізація державних цільових програм, направлених на розвиток економіки. В процесі розробки таких цільових програм необхідно

використовувати комплексний підхід, який включає джерела прямого фінансування, що можна отримати як державні інвестиції, податкові пільги й державні закупівлі, що являє собою так званий державний фіскальний пакет.

Отже, зважаючи на той факт, що Україна веде війну з РФ, Уряд має здійснити перегляд всіх основних вимог щодо здійснення державного фінансування, отриманого як субсидії, дотації й субвенції, використання яких регулює Світова організація торгівлі [84] й використати правові норми стосовно форс-мажорних обставин, таким чином частково призупинити дію режиму надання найбільшого сприяння, режиму національного сприяння й інших існуючих обмежень в сфері участі України в розвитку вітчизняної економіки. Слід зауважити, що сьогодні Урядом України запроваджено пакет надання фіскальної підтримки для суб'єктів малого та середнього бізнесу, які втілились у вигляді надання грантів у цифровому проекті «Робота». Так, передбачено отримання таких грантів: на відкриття власної справи (фінансування обсягом до 250 тис грн), в сфері садівництва (обсягом до 400 тис грн на гектар землі), на створення теплиць (обсягом до 7 млн грн), на фінансування переробного підприємства (у сумі до 8 млн грн) [85].

Такі гранти є, за своєю сутністю, невеликими за обсягами державними інвестиціями у розвиток промисловості. Проте, аналізуючи умови надання таких грантів й структуру отримувачів коштів, слід звернути увагу на те, що велику частку отримувачів коштів у вигляді грантів сумою до 250 тис грн становлять торговельні підприємства (що в своїй діяльності не приймають участь у створенні доданої вартості), а отримання грантів розміром 8 млн грн при сучасному курсу гривні відносно долара США (у 37,8 грн/дол США) – недостатнє для створення навіть невеликих переробних підприємств, адже це не достатньо для відкриття малого або середнього бізнесу. Отриманих 210 тис дол США достатньо приблизно для придбання тільки деякого виробничого обладнання, проте для будівництва виробничих потужностей таких капітальних інвестицій замало за умови, що підприємство має створити від 50 нових робочих місць.

Саме тому суми гранту на організацію переробного підприємства мають бути суттєво збільшені та складати від 20 до 30 млн грн, в той же час необхідно здійснити перегляд основних умов на отримання такого гранту, зокрема:

- встановлення критеріїв результативності діяльності такого підприємства, у разі досягнення яких отримувач гранту зможе не повертати повний обсяг або частину отриманого гранту (наприклад, обсяги експорту продукції підприємства на певну суму за рік);

- встановлення вимог щодо використання під час створення бізнесу 50% комплектуючих, вироблених українськими підприємствами та в процесі виробництва продукції;

- дотримання основних екологічних норм а також стандартів у організації виробництва на такому підприємстві тощо.

В частині вдосконалення бюджетної політики держави для надання стимулів для розвитку об'єктів інфраструктури, на наш погляд, доцільним буде розроблення великої державної цільової програми в сфері будівництва залізниці, яка матиме європейську ширину колії. Така програма може бути профінансовано частково з коштів державного бюджету й також з залученням частки акумульованих фінансових ресурсів, отриманих як допомога від країн-партнерів. Будівництво такої нової залізничної колії, крім потенціалу розширення експорту, дасть змогу залучати велику кількість громадян та підприємств підрядників, що надасть робочі місця та простимулює розвиток тих галузей економіки, що братимуть участь в процесі будівництва. В той же час головним завданням такого проекту стане експортування української продукції через території Європейських країн, зокрема, таких як Польща й Німеччина, що, безумовно, дозволить збільшити обсяг міжнародної торгівлі нашої держави в умовах воєнного стану.

Крім того, важливими інфраструктурними об'єктами, які потребують розвитку в період війни, є побудова модульних електростанцій, особливо біля підприємств й установ, віднесених до об'єктів критичної інфраструктури держави, будівництва міні нафтопереробних заводів, відновлення наявної мережі

підземних об'єктів, створених ще за радянських часів в західних областях України, що дозволить перенести підприємства військово-промислової сфери тощо.

Досягнення зазначених вище цілей бюджетної політики держави й забезпечення процесу фінансування відбудови та розвитку інфраструктури країни потребує акумулювання певного фінансового ресурсу, а це в умовах воєнного стану одразу ж викликає зниження обсягів доходів до державного бюджету України є досить складним завданням. Проте, одним з головних джерел фінансування має стати отримання міжнародної допомоги, що надається Україні різними міжнародними організаціями та урядами країн-партнерів.

З метою акумулювання певної частини міжнародної допомоги доцільним стає створення цільового бюджетного фонду для цілей відбудови України, який буде виділяти певні обсяги коштів для співфінансування розроблених та погоджених державних цільових програм в сфері розвитку національної економіки. Іншими джерелами фінансування, згідно проведеному аналізу наукової літератури [86; 87] й інформації, оприлюдненої Рахунковою палатою України [88], можна назвати підвищення ефективності діяльності податкових органів та митних служб в сфері здійснення контрольної та перевіркової роботи з платниками податків. Слід відмітити, що суди України задовольняють тільки невелику частину справ (близько 10-15%) щодо донарахування суми податкових зобов'язань та щодо стягнення штрафів з платників через порушення ними норм податкового та митного законодавства України. Отже, сьогодні приблизний обсяг втрати державного бюджету через недоотримані накладені санкції за порушення митного й податкового законодавства становить близько 20-30 млрд грн на рік [88].

Також, проведення аналізу статистичних даних про переміщення товарів через митний кордон України свідчить про наявність значної різниці (близько 2-3 млрд дол США) у даних, оприлюднених українською службою статистики про обсяги імпортованих операцій й даними про обсяги експорту товарів на митну

територію України, які відображені в статистичних звітах країн-партнерів України. Така різниця дозволяє зробити висновок про наявність суттєвих втрат дохідної частини бюджету України через контрабандне переміщення значної кількості товарів через кордон.

Отже, підвищення рівня ефективності проведення контрольної роботи податковими й митними органами дозволить Україні залучити додатково 50-70 млрд грн до бюджету держави, що можуть бути в подальшому розподілені для фінансування виконання державних цільових програм, направлених на розвиток промисловості, військово-промислових підприємств комплексу й відбудову інфраструктури держави.

Таким чином, проведений аналіз дозволяє зробити висновок про те, що реалізація бюджетної політики України відбувається в дуже складних умовах воєнного стану, запровадженого в країні. Початкові етапи повномасштабного вторгнення характеризувались спрямуванням бюджетної політики на надання оперативних заходів для послаблення рівня податкового навантаження на населення та представників бізнесу для того, щоб створити сприятливі умови для діяльності в умовах воєнного стану. Проте, загалом, реалізація державної бюджетної політики України відбувається без чіткої економічної та бюджетної стратегії, що чинить негативний вплив на обсяги фінансування та знижує рівень виконання бюджетних видатків на розвиток економічної діяльності. Наявність таких тенденцій не дозволяє досягти економічного розвитку та не сприяє створенню умов, необхідних для пришвидшення перемоги.

В той же час, в Україні широкий спектр можливостей щодо вдосконалення державної бюджетної політики, враховуючи необхідність фінансувати переробну промисловість, військово-промисловий комплекс й інфраструктуру через залучення фінансів у вигляді міжнародної допомоги та мінімізацію фактів контрабандного перевезення товарів, а також – отримання надходжень зі сплати штрафів через порушення податкового й митного законодавства України.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило зробити такі висновки.

1. Розгляд наукової та правової літератури дозволив сформулювати власне визначення бюджетної політики як елемента загальної системи державного регулювання, яка являє собою сукупність дій державних органів влади та органів місцевого самоврядування в процесі здійснення управління бюджетним процесом, спрямованим на досягнення ефективного й раціонального формування, розподілу й використання грошових ресурсів держави, направленим на забезпечення сталого соціально-економічного розвитку держави та національної безпеки країни.

2. Ключовими принципами реалізації бюджетної політики України є: єдність, збалансованість, самостійність, повнота, обґрунтованість, ефективність та результативність, субсидіарність, цільове використання бюджетних коштів, справедливість та неупередженість, публічність та прозорість. Дотримання цих принципів покладено в основу реалізації основних функцій бюджетної політики, таких як: фіскальна, перерозподільна, стимулююча, стабілізуюча. Запропоновано також виділити таку функцію бюджетної політики, як фіскально-регуляторна, яка втілюється в здійсненні регуляторного впливу держави на процес формування доходів й витрат в бюджеті країни для того, щоб досягнути поставлених цілей. Ефективність реалізації функцій бюджетної політики держави напряму залежить від механізму управління такою політикою в державі.

3. Бюджетний механізм формується шляхом впровадження різноманітних форм і методів прямого та опосередкованого впливу на економіку, серед яких можуть бути такі інструменти регулювання, як здійснення державних інвестицій, реалізація державних цільових програм, субсидування та дотування суб'єктів господарювання та/або територій, формування та розподіл державних замовлень, а також застосування інших важелів, стимулів, санкцій, методичних засобів.

Структурно бюджетний механізм включає інструменти, що вводяться на всіх етапах бюджетної політики, таких, як: бюджетне планування (прогнозування), організація бюджетного процесу, бюджетне регулювання та бюджетний контроль, кожен з яких реалізується за допомогою бюджетних технологій, які дають можливість державі вирішити питання, що сформовані у стратегічних документах та у яких визначено мету та напрями економічного розвитку.

4. Початок повномасштабного наступу країни-агресора завдав значних руйнівних наслідків, як для населення, так й для всієї економічної системи країни загалом, а це, в свою чергу, негативно вплинуло на виконання прогнозованих показників державного бюджету України. Рівень видатків в країні значно збільшився в 2022 році у порівнянні з попереднім 2021 роком. За період перших чотирьох місяців 2022 року державний бюджет було виконано зі значним дефіцитом, що суттєво перевищує показники дефіциту у попередньому році. Слід зазначити, що сума запланованого дефіциту Бюджету в січні-квітні 2022 року становила 317,1 млрд грн за попередніми даними. Процес ефективного управління сумою видатків з бюджету покликаний забезпечити раціональне використання обмеженої кількості бюджетних фінансових ресурсів, при цьому намагаючись отримати максимально можливий в наявній ситуації економічний та соціальний ефекти.

5. Проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що державна бюджетна політика в Україні не змогла впоратись із викликами щодо вибору напрямів фінансування, необхідних для досягнення економічного розвитку країни в умовах широкомасштабної війни. Результати реалізації бюджетної політики України в період 2021-2022 років є свідченням відсутності ефективної стратегії щодо формування бюджетної державної політики, й також стратегії економічного розвитку загалом, адже базою для досягнення розвитку будь-якої економічної системи є сфера промисловості, якій характерний високий рівень доданої вартості, впровадження інновацій й високий рівень інвестицій, а також розбудова інфраструктури та логістики.

6. Розгляд особливостей бюджетної політики України в умовах воєнного стану показав, що прогнозні значення показників на 2023 рік є досить консервативними, враховуючи високі безпекові ризики. Незважаючи на те, що протягом року була досягнута певна стабілізація економічної ситуації в країні, слід визнати наявність високого рівня невизначеності ключових прогнозних показників макроекономічного розвитку. Крім того, варто відзначити значні розбіжності в проведенні оцінки перспектив економічного розвитку та основних показників різними незалежними експертними організаціями.

Проте загалом, враховуючи значний рівень адаптивності економічних агентів та всієї системи української економічної системи до нових умов функціонування в воєнний час й з огляду на досягнення поступового відновлення, що вже спостерігається в країні, можна очікувати висхідну позитивну динаміку економічного розвитку України: зростання ВВП країни на 2, 8% в 2023 році, зростання ВВП на 5 % протягом 2024 року та пришвидшення економічної динамки до рівня 7 % в 2025 році й 7,5 % в 2026 році. Зазначену динаміку можна досягти через уповільнення темпів інфляційних процесів вітчизняної валюти з 14,7 % в 2023 році до показника 5,8 % в 2026 році. Слід визнати, що в середньостроковій перспективі для України умови функціонування економічної системи залишатимуться дуже складними, а наслідки війни будуть позначатися на соціальному та економічному розвитку країни ще тривалий час.

7. Незважаючи на велику кількість розроблених міжнародних правових актів та методичних матеріалів щодо проведення бюджетних реформ та висвітлені в них аспекти ефективного управління державними фінансами, у правових нормах та методичних рекомендаціях міжнародних організацій у ряді випадків використовуються різні підходи до оцінки бюджетної стійкості, прозорості та ефективності реалізації бюджетної політики. Відсутність у світовій практиці єдиних принципів та прийомів проведення бюджетних реформ, різний рівень економічного розвитку країн, політичні та інші фактори

зумовили застосування різних підходів до реформування бюджетної політики, що станом на сьогодні виявилось не дуже ефективним.

Удосконалення бюджетної політики на сучасному етапі передбачає подальше впровадження: інструментів бюджетування, орієнтованого на результат; методів програмно-цільового та середньострокового фінансового планування. Воно пов'язане зі зміною системи управління державними фінансами, трансформацією механізму взаємодії органів законодавчої та виконавчої влади у бюджетному процесі.

8. Враховуючи затягування перебігу воєнних дій в Україні та руйнування національної економіки внаслідок війни, на нашу думку, доцільно запропонувати кілька основних заходів, спрямованих на вдосконалення основ бюджетної політики України під час воєнного стану в країні. По-перше, доцільним буде негайне прийняття на законодавчому рівні стратегії (стратегічних напрямів) розвитку економіки України на період дії воєнного стану в країні та на етапі повоєнної відбудови держави, в якій головне місце посідає бюджетна політика держави. До такої стратегії розвитку повинні бути включені такі ключові групи першочергових цілей держави: досягнення розвитку промислових підприємств, діяльність яких пов'язана з виробленням продукції з високою доданою вартістю; сприяння розвитку приватних та державних підприємств, які входять до військово-промислового комплексу країни; здійснення трансформації, відбудови та будівництва об'єктів економічної, енергетичної й логістичної інфраструктури держави. По-друге, необхідно створити державні цільові програми, направлені на розвиток, мета яких буде полягати у фінансуванні виконання всіх з перелічених груп стратегічних завдань країни. По-третє, необхідним стає створити окремий бюджетний цільовий фонд для відбудови України. Створення має початися ще до закінчення військових дій, а акумуляція коштів до цього фонду має бути розпочата негайно, як з джерел міжнародної допомоги, так й з внутрішніх джерел фінансування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ватульов А. В. Бюджетний механізм в умовах трансформації економіки. Ефективна економіка. 2020. № 5. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7908>.
2. Кухарська Г. З. Бюджетна політика як інструмент розвитку економіки. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 7. С. 77–81
3. Мейш А. В., Ільченко О. М. Бюджетна політика України як основа макроекономічної стабільності. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2019. № 3. С. 122-127.
4. Чугунов І., Качула С. Державна фінансова політика забезпечення соціального розвитку суспільства. SCIENTIA·FRUCTUOSA (Вісник Київського національного торговельно-економічного університету), 2020. №130(2), 87-98.
5. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua>.
6. Артус М. М. Бюджетна система України: навч. посіб.. Вид-во Європ. ун-ту, 2010. 220 с
7. Васютинська Л. А. Бюджетна система України: монографія. Одеса, ВОИ СОІУ «Атлант». 2013 252 с
8. Пасічний М. Д. Бюджетна політика та економічний розвиток. Економічний вісник університету. 2020. Вип. 44. с. 153-164. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2020_44_24
9. Лисяк Л. В. Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку України: монографія. ДННУ АФУ, 2012. – 600 с.
10. Єрмошенко Н. М. Засади формування бюджетної політики держави: монографія. НАУ, 2013. 284 с.

11. Далевська Т. А. Оптимізація бюджетної політики та її орієнтири. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2016. № 6. с. 265-270. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2016_6_53
12. Канєва Т. В. Методологічні засади бюджетної політики. Бізнес Інформ. 2019. № 6. с. 218-226. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2019_6_31
13. Дем'янишин В. Теоретичні засади бюджетної політики. Світ фінансів. 2018. №1. с.19-34.
14. Макогон В. Формування дохідної частини бюджету як складової фінансово-економічного регулювання. Науковий погляд. Економіка та управління. 2017. № 1 (55). С. 100-106.
15. Ліснічук О. А. Бюджетно-податкова політика: українські реалії та зарубіжний досвід. Вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка. 2019. Т. 24, Вип. 5. с. 118-123.
16. Кучер Г. В. Державні фінансові ресурси: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. 608с.
17. Клець Л. Є. Бюджетний менеджмент: навчальний посібник. Центр учбової літератури, 2017. 640 с.
18. Кудряшов В. П. Фіскальні правила та коригування бюджетної політики. Економіка України. 2018. № 11-12. с. 47-59. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2018_11-12_5
19. Мейш А. В. Бюджетна політика України як основа макроекономічної стабільності. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2019. № 3. с. 122-127.
20. Мельник В. М. Бюджетна політика в системі фінансової безпеки держави. Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту. 2020. № 1-2. с. 73-80.
21. Макогон В. Д. Вплив податково-бюджетної політики на рівень економічного зростання. Економічний вісник університету. 2020. Вип. 44. с. 179-187.

22. Макогон В. Д. Бюджетна стратегія держави: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т. 2018. 364 с.
23. Загородній А. Г. Фінансово-економічний словник. К. : Знання, 2017. 1072 с.
24. Конституція України. Відомості Верховної Ради України от 23.07.1996 1996 р., № 30, ст. 141.
25. Орлюк О. П. Фінансове право : навчальний посібник. К. : Юрінком Інтер, 2017. 528 с.
26. Науково-практичний коментар Бюджетного кодексу України /кол. авторів [заг. редакція, передмова Ф.О. Ярошенка] К.: Зовнішня торгівля, 2020. 982 с.
27. Маркуц Ю. І., Гусаревич Н. В. Ефективність формування доходів бюджету в умовах економічних перетворень. Економіка та держава. 2018. № 8. с. 31–34..
28. Науково-практичний коментар до Бюджетного кодексу України . М. Я. Азаров, В. А. Копилов, Л. К. Воронова та ін. ; за заг. ред. М. Я. Азарова. К. : НДФІ, 2019. 632 с.
29. Онуфрійчук О. П. Особливості бюджетної політики в умовах фіскальних перетворень в Україні. Вісник Київського інституту бізнесу та технологій. 2018. № 1. с. 75-81.
30. Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Інструкції щодо застосування економічної класифікації видатків та Інструкції із застосування класифікації кредитування бюджету від 12.03.2012. № 33 «Про затвердження Інструкції щодо застосування економічної класифікації видатків бюджету та Інструкції щодо застосування класифікації кредитування бюджету» із змінами, внесеними згідно з Наказами Міністерства фінансів. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0456-12>
31. Пелехатий А. О. Методологічні засади управління процесами формування та реалізації бюджетної політики розвитку територій. Вісник

Сумського національного аграрного університету. Серія: Економіка і менеджмент. 2019. Вип. 3. с. 64-70.

32. Форкун І. В. Бюджетна політика: особливості формування та реалізації в Україні. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2016. № 4(2). с. 251-255.

33. Соловійова Ю. М. Теоретичні засади та сутність бюджетної політики. Економічний часопис – XXI. 2013. № 5-6. с.10- 12.

34. Фролов С. М. Теоретико-методологічні засади формування бюджетної політики у незалежній Україні. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія. 2011. Вип. 19. с. 214-218.

35. Чимшит С. Особливості впливу макроекономічних показників на формування бюджетної політики України. Журнал європейської економіки. 2019. Т. 18, № 3. С. 247-264.

36. Чугунов І. Я., Макогон В.Д. Бюджетна стратегія в умовах економічних перетворень. Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. 2018. №5. с. 5-18.

37. Пелехатий А. О. Інституційне забезпечення бюджетної політики розвитку територій. Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія : Економіка і менеджмент. 2019. Вип. 4. с. 15-21.

38. Чугунов І. Я., Собчук С. І. Формування бюджетної політики економічного розвитку України. Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. 2018. №3. с. 103-116.

39. Сидор І. Бюджетна політика у функціонуванні соціальної сфери: проблеми визначення ефективності. Світ фінансів. 2016. Вип. 3. с. 31-41.

40. Селівестрова Л., Адаменко І. Фінансова система України. Особливості функціонування та напрями удосконалення. Економіка та держава. 2018. № 6. С. 17-20.

41. Чугунов І. Я. Бюджетна стратегія суспільного розвитку: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. 532 с.

42. Пасічний М. Бюджетна політика та економічний розвиток. Економічний вісник університету. 2020. Вип. № 44. С. 153-164.

43. Єрмошенко Н. М. Засади формування бюджетної політики держави: монографія. НАУ, 2018. 284 с.

44. Чугунов І., Макогон В. Бюджетна стратегія в умовах економічних перетворень. Вісник Київського національного торговельно-економічного ун-ту. 2018. № 5. С. 5-18.

45. Постанова Верховної Ради України "Про Бюджетну декларацію на 2022-2024 роки". № 1652-IX від 15.07.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1652-IX#Text>

46. Закон України "Про внесення змін до розділу VI "Прикінцеві та перехідні положення" Бюджетного кодексу України та інших законодавчих актів України" № 2134- IX від 15.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2134-20#Text>

47. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану" № 590 від 9 червня 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/590-2021-%D0%BF#Text>

48. Державний вебпортал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua>

49. Радіонов Ю. Формування видатків бюджету: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. С. 45.

50. Макогон В. Бюджетна стратегія держави: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. С. 105.

51. Коментарі експертів. Виконання бюджету в умовах війни: прогноз тенденцій. Інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/vykonannya-byudzhetu-v-umovakh-viyny-prohnoz-tendentsiy>

52. Фінансування Державного бюджету України з початку повномасштабної війни. Офіційний портал Міністерства фінансів України.

URL: https://mof.gov.ua/uk/news/ukraines_state_budget_financing_since_the_beginning_of_the_full-scale_war-3435

53. За минулий тиждень більше 6 тисяч громадян та представників бізнесу доєдналися до купівлі військових ОВДП – депозитарій НБУ. Офіційний портал Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/zaminuliy-tjden-bilshe-6-tisyach-gromadyan-ta-predstavnikov-biznesu-doyednalisya-do-kupivli-viyskovih-ovdp--depozitariy-nbu>

54. Офіційний сайт Державної служби статистики України: діяльність підприємств. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

55. Стан та потреби бізнесу в умовах війни: результати опитування. URL: <https://business.dia.gov.ua/cases/novini/stan-tapotrebi-biznesu-v-umovah-vijni-rezultati-opituvanna>.

56. Результати Восьмого щомісячного опитування керівників підприємств «Український бізнес в умовах війни» (грудень 2022). URL: <https://cci.vn.ua/rezultatyvosmogo-shhomisyachnogo-opytuvannya-kerivnykivpidpryemstv-ukrayinskyj-biznes-v-umovah-vijnygruden-2022>.

57. Офіційний сайт Національного банку України: статистика зовнішнього сектору України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external>.

58. Open budget. URL: <https://openbudget.gov.ua/national-budget/incomes>.

59. Накліцький Д. Митне оформлення товарів на період воєнного стану: ключові новації для бізнесу. URL: https://biz.ligazakon.net/news/210518_mitneoformlennya-tovarv-na-perod-vonnogo-stanu-klyuchovnovats-dlya-bznesu.

60. Податкові та митні пільги воєнного часу для бізнесу. URL: https://biz.ligazakon.net/analitycs/210884_podatkovta-mitn-plgi-vonnogo-chasu-dlya-bznesu

61. Проект Постанови про звіт про виконання Закону України «Про Державний бюджет України на 2022 рік». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42077>

62. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року. Із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 202 від 10.03.2021 № 369 від 21.04.2023. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF>

63. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо надання фінансової державної підтримки суб'єктам підприємництва. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/229-2023-%D0%BF#Text>

64. Про підготовку бюджетних запитів на 2024–2026 роки. URL : <https://www.kmu.gov.ua/news/opryliudnennia-biudzhetnykh-zapytiv-na-2024-2026-rr-holovnymy-rozporiadnykamy-koshtiv-derzhavnoho-biudzhetu29092023>

65. Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Інструкції з підготовки пропозицій до Бюджетної декларації» від 21.07.2022 № 207 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0882-22>

66. Офіційні повідомлення Національного банку . URL : <https://bank.gov.ua/ua/news/all/ofitsiyni-povidomlennya-vid-natsionalnogo-banku-onovlyuyetsya>

67. Чотирирічна програма Механізм Розширеного Фінансування (Extended Fund Facility - EFF). URL : <https://mof.gov.ua/uk/mehanizm-rozshirenogo-finansuvannja>

68. Меморандум про економічну і фінансову політику щодо нової програми розширеного фінансування для України від 24 березня 2023 р. та Лист про наміри. URL : https://mof.gov.ua/uk/news/memorandum_pro_ekonomichnu_i_finansovu_politiku_s_hchodo_novoi_programi_rozshirenogo_finansuvannia_dlia_ukraini_vid_24_bereznia_2023_r_ta_list_pro_namiri-4027

69. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо забезпечення передбачуваності бюджетної політики та посилення боргової стійкості .URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3278-20>

70. Про затвердження Інструкції з підготовки бюджетних запитів від 22 лютого 2023 р. за № 322/39378. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0322-2>

71. Листі Мінекономіки України від 29.06.2023 № 3011-05/31540-03.
URL : <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=2e1d3970-a963-4c53-8e8f-217f68b9e98e&title>
72. Запатріна І.В. Формування фінансової політики держави: євроінтеграційний. Вісник КНТЕУ. 2018. № 2. С. 59–73.
73. Собчук С.І. Бюджетна політика в країнах із розвинутою та трансформаційною економікою. Вісник Одеського національного університету. Серія «Економіка». 2018. Т. 21. Вип. 7(2). С. 142–146
74. Джойс Ф. Інформоване бюджетування США: еволюційний підхід. Бюджет. 2017. № 1. С. 84-91.
75. Ізмайлов К.Є. Світовий досвід розвитку інструментарію результативного бюджетування. Економічні науки. 2018. № 11. С. 289-294.
76. Прокоф'єв С.Є. Австралійський досвід бюджетного устрою та побудови бюджетної системи. Фінанси. 2017. № 12. С. 63-66.
77. Крисоватий А.І. Мельник В.М., Кошук Т.В. Сутність та концептуальні основи формування податкової політики в умовах євроінтеграційних процесів. Економіка України. 2016. № 1. С. 35–51.
78. Пасічний М.Д. Бюджетно-податкова політика у країнах ЄС із трансформаційною економікою. Економіка розвитку. 2017. № 2. С. 30–39.
79. Гарбар Ж.В., Собчук С.І. Податкові надходження у системі формування доходів бюджету. Економіка. Фінанси. Право. 2017. № 7. С. 35–41.
80. Ливдар М.В. Бюджетне забезпечення економічної безпеки. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vldfa/2010_18/Lyvdar.pdf
81. Рожко О.Д. Практика формування власних фінансових ресурсів бюджету ЄС в умовах інтеграції національних систем державних фінансів. Науковий вісник Чернігівського державного інституту економіки і управління. Серія «Економіка». 2017. Вип. 4. С. 172–178.
82. Думікян А.К. Механізм фінансування бюджетних установ у країнах із розвинутою та трансформаційною економікою. Бізнес Інформ. 2017. № 8. С. 75–81.

83. Офіційний сайт Національного банку України: статистика зовнішнього сектору України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external>.

84. World Trade Organization. URL: <https://www.wto.org/> 14. Українська митниця vs контрабанда: бій з тінню? Міжнародний центр перспективних досліджень. 2021. URL: <https://icps.com.ua/ukrayinskamytnytsyavs-kontrabanda-biyz-tinnyu>.

85. «Робота. URL: <https://diia.gov.ua/services/categories/biznesu/yerobota>.

86. Угрин В., Бондаренко Є. Особливості функціонування митної системи умовах пандемії COVID-19: зарубіжний досвід та реалії України. Економічний аналіз. 2021. Том 31. № 4. С. 134-148.

87. Угрин В., Бондаренко Є., Шевчук А. Ефективність роботи митних органів України в умовах воєнного стану . Економічний аналіз. 2022. Том 32. № 3. С. 171- 182.

88. До держбюджету не надійшло майже 30 млрд грн застосованих податковою штрафів. URL: <http://rp.gov.ua/PressCenter/News/?id=1380>

Класифікація бюджетної політики

Ознака	Види
Залежно від горизонту планування	Бюджетна стратегія – це довгостроковий курс бюджетної політики, що розрахований на вирішення масштабних завдань з метою забезпечення соціально-економічного розвитку країни
	Бюджетна тактика – це форма реалізації бюджетної стратегії, комплекс заходів впливу держави на стан функціонування певних бюджетних взаємовідносин
Залежно від завдання реалізації	Розробка концепції розвитку бюджету як основи регулювання соціально-економічних процесів
	Визначення основних напрямів акумулювання та використання бюджетних ресурсів
Залежно від предметно-функціональної спеціалізації	Політика у сфері державних доходів, політика у сфері видатків, політика у сфері бюджетного регулювання міжбюджетних відносин та політика у сфері державного боргу та бюджетного дефіциту
	Податкова політика, митна політика, інвестиційна політика, грошова політика, пенсійна політика, кредитна політика
	Податкова, митна, соціальна, науково-освітня, пенсійна, інвестиційна, інфраструктурна, оборонна політики.
Залежно від послідовності здійснення	Формування бюджетної політики
	Реалізація бюджетної політики

Джерело: Складено автором на основі [18;43]